Mirosława Socha
Mária Podhájecká
Vladimír Gerka

WSPIERANIE DZIECI W UCZENIU SIĘ POZYTYWNYCH ZACHOWAŃ

Interwencyjny, inkluzyjny program zabawowo-edukacyjny

Nowy Sącz, 2015

Publikacja jest częścią realizacji grantowego projektu KEGA 024PU-04/2013
Interdisciplinárne koncipovanie a aplikovanie edukačných programov pre deti s problémovým správaním.

Recenzja
dr. hab. Anna Klim-Klimaszewska, prof. nadzw.
doc. PhDr. Irena Antoničová, PhD.

Konsultacja psychologiczna
mgr Sabina Wiercioch

Korekta polonistyczna
mgr Jadwiga Papaj
mgr Wojciech Papaj

Ilustracja na okładce
mgr Barbara Bossy

Wydano za zgodą JM Rektora PWSZ w Nowym Sączu
dra hab. inż. Mariusza Cygnara, prof. nadzw.

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Nowy Sącz, 2015

wydanie pierwsze

ISBN 978-83-63196-82-0

Wydawca
Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu
33-300 Nowy Sącz, ul. Staszica 1
tel. 18 443 45 45, e-mail: sekbriw@pwsz-ns.edu.pl

Druk
Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
33-300 Nowy Sącz, ul. Lwowska 143
tel. 18 547 45 45, e-mail: biuro@novasandec.pl

SPIS TREŚCI

WSTĘP 7

CZĘŚĆ I

Wprowadzenie do zagadnienia problemowych zachowań dzieci w przedszkolu 9
Założenia i struktura programu 12
Cele edukacyjne i treści programu 14
Sposoby osiągania celów wychowania i kształcenia 19
Ewaluacja programu 20

CZĘŚĆ II

SCENARIUSZE SPOTKAŃ NAUCZYCIELA Z DZIEĆMI

Spotkanie 1. Pozytywne (dobre) zachowanie – co to takiego? 21
Spotkanie 2. Chcę mieć kolegów w przedszkolu. 23
Spotkanie 3. Moja radość, wesołość, smutek 25
Spotkanie 4. Czuję, myślę i działam 27
Spotkanie 5. Lubię, gdy inni są radośni 29
Spotkanie 6. Moje uczucia się zmieniają 31
Spotkanie 7. Jesteśmy podobni i różni 33
Spotkanie 8. Mam mocne i słabe strony 34
Spotkanie 9. Dobrze się zachowuję 36
Spotkanie 10. Lubię bawić się w swojej grupie 38
Spotkanie 11. Wiem, po co są zasady 39
Spotkanie 12. Przestrzegam zasad dobrego zachowania 41
Spotkanie 13. Bawię się z dziećmi i dbam o zabawki 43
Spotkanie 14. Wyrażam swoje potrzeby i życzenia 45
Spotkanie 15. Potrafię być uważny i skupiony 46
Spotkanie 16. W Krainie Życzliwości 49
Spotkanie 17. Wiem, jak się zachować w trudnych sytuacjach 50
Spotkanie 18. Radzę sobie i pomagam innym 52
Spotkanie 19. Wiem, w czym jest problem 54
Spotkanie 20. Wiem, na kogo mogę liczyć w trudnych sytuacjach 56

ZAKOŃCZENIE 59
Streszczenie w języku polskim 60
Streszczenie w języku słowackim 61

BIBLIOGRAFIA 62
ZAŁĄCZNIKI 69

Dziecko chce być dobre.
Jeśli nie umie – naucz, jeśli nie wie – wytłumacz, jeśli nie może – pomóż!
Jeśli przy największym wysiłku dozna porażek, należy tak pobłażać,
jak pobłażliwie godzimy się z naszymi własnymi wadami.

Janusz Korczak

WSTĘP

Interwencyjny, inkluzyjny program zabawowo-edukacyjny *Wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań* stanowi efekt wieloletnich badań naukowych nad możliwościami eliminowania problemowych zachowań dzieci w inkluzyjnych warunkach przedszkoli w Polsce i na Słowacji.

Celem autorów programu jest przedstawienie nauczycielom i studentom wychowania przedszkolnego propozycji rozwiązania pedagogicznego przydatnego do wspierania dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań poprzez zabawę i inne formy aktywności.

Pojęcie *inkluzyjne warunki przedszkola* można rozumieć jako taką sytuację prawną, programowo-metodyczną i osobową, która umożliwia dzieciom, w tym z problemowymi zachowaniami, zaspokajanie ich potrzeb osobistych, edukacyjnych oraz społecznych, a także rozwinięcie poczucia przynależności do grupy społecznej w przedszkolu ogólnodostępnym.

Wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań w rozumieniu tego programu oznacza bycie nauczyciela z dzieckiem, blisko dziecka i dla dziecka, postrzeganie i traktowanie dziecka jako wartości najwyższej.

Realizacja niniejszego programu polega na inspirowaniu wszystkich dzieci do aktywnego uczestnictwa w zabawach i innych formach aktywności organizowanych w ramach dwudziestu scenariuszy *spotkań*, co, naszym zdaniem, może wpływać harmonizująco na duchowe, fizyczne, psychiczne i społeczno-emocjonalne funkcjonowanie podopiecznych.

Efektywność programu w tym zakresie została pozytywnie zweryfikowana w badaniach eksperymentalnych prowadzonych w przedszkolach w Polsce i na Słowacji. U dzieci między czwartym a szóstym rokiem życia uczestniczących w jego realizacji następował szybki i wyraźny spadek natężenia, częstotliwości i czasu trwania zachowań problemowych w następujących ich kategoriach: przeszkadzanie dzieciom w zabawie, niechęć do zabawy z innymi dziećmi oraz trudności w koncentrowaniu się na zabawie.

Przedstawiony program składa się ze wstępu, dwóch części zasadniczych, zakończenia, bibliografii i aneksu.

Część pierwsza zawiera krótkie wprowadzenie teoretyczne do zagadnienia problemowych zachowań dzieci w przedszkolu, charakterystykę założeń programowych, cele edukacyjne, treści programowe, opis sposobów osiągania celów wychowania i kształcenia, zakładanych osiągnięć dzieci oraz metod ewaluacji programu.

Druga część składa się z dwudziestu scenariuszy *spotkań* nauczyciela z dziećmi. Pojęcie *spotkanie* odnosi się do interakcji dwóch ważnych podmiotów edukacji: nauczyciela i dzieci, co można utożsamiać z wychowaniem, nauczaniem i kształceniem. Przewodnikami w uczeniu się przez dzieci pozytywnych zachowań są trzy sympatyczne postacie z literatury dziecięcej: pies Maks, lew Leo i Miś Marcyś. W każdym ze scenariuszy proponowane są zabawy, gry, zadania i utwory literatury dziecięcej przydatne do realizacji celów i treści programowych ukierunkowanych na wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań w sprzyjających warunkach inkluzyjnej grupy.

Scenariusze *spotkań* można realizować w ciągu całego roku szkolnego, według dowolnie ustalonego dla danej grupy dziecięcej harmonogramu. Przebieg każdego z nich **jest propozycją, którą nauczyciel powinien modyfikować (zmieniać, rozbudowywać, skracać, rozkładać na etapy w ciągu jednego lub dwóch dni) stosowanie do potrzeb i możliwości dzieci i warunków ich edukacji.** Preferowane przez dzieci zabawy oraz inne aktywności przewidziane w programie należy na ich życzenie powtarzać, co może intensyfikować proces rozwoju kompetencji społecznych, emocjonalnych, intelektualnych i ruchowych, istotnych dla harmonijnego funkcjonowania w życiu.

Całości programu dopełniają zakończenie, bibliografia i aneks zawierający materiały pomocnicze do realizacji programu, w tym ilustracje i *Kwestionariusz wybranych przejawów problemowych zachowań dzieci między czwartym a szóstym rokiem życia w grupie przedszkolnej* (Mirosława Socha, Mária Podhájecká, Vladimír Gerka). Załączone narzędzie diagnostyczne może posłużyć nauczycielom do rejestrowania i analizowania frekwencji oraz czasu trwania wybranych przejawów problemowych zachowań ujawnianych przez dzieci.

Powstanie tego programu było możliwe dzięki wsparciu wielu osób, w tym pedagogów, psychologów, nauczycieli i dyrektorów przedszkoli z Polski i Słowacji, którym autorzy pragną w tym miejscu serdecznie podziękować.

CZĘŚĆ I

WPROWADZENIE DO ZAGADNIENIA PROBLEMOWYCH ZACHOWAŃ DZIECI W PRZEDSZKOLU

Wiek przedszkolny jest okresem, w którym dziecko stopniowo nabywa umiejętności regulowania swoich emocji i powstających na ich podłożu zachowań społecznych. W licznych publikacjach z zakresu psychologii i pedagogiki, a także w dokumentach programowych wychowania przedszkolnego, opisane są zachowania normatywne charakterystyczne dla tego wieku (Bacus, 2005; Brzezińska, 2005; Michalová, 2012; Schaffer, 2005; Thompson, 2013 i inni). W świetle tej literatury harmonijnie rozwijający się przedszkolak funkcjonuje następująco:

- potrafi w stosowny sposób wyrażać uczucia,
- ujawnia motywację do działania,
- umie zrobić to, o co się go uprzejmie poprosi,
- buduje poczucie własnej wartości i pozytywnie rozumianą pewność siebie,
- potrafi znaleźć kolegów chętnych do zabaw i zyskać ich sympatię,
- potrafi aktywnie realizować się w zabawie , wnosząc do niej pozytywny wkład.

Jest oczywiste, że nie wszystkie dzieci w wieku przedszkolnym wykazują się opisanymi wyżej osiągnięciami. Wiele z nich zarówno w instytucjach przedszkolnych, jak i poza nimi przejawia problemowe zachowania świadczące o niedoborach w rozwoju ich kompetencji (przede wszystkim) społeczno-emocjonalnych.

Pojęcie *zachowania problemowe* w odniesieniu do dzieci przedszkolnych można definiować jako obserwowalne zachowania, które w warunkach przedszkola utrudniają nauczycielom realizację procesu edukacyjnego, w tym przede wszystkim dezorganizują zajęcia i zabawy innym dzieciom (Bloomquist, 2010; Kołakowski, Pisula, 2012; Kubiak, 2011; Lipnická, 2014; Obuchowska, 2009; Michalová, 2012; Podhájecká, Socha, 2013; Rescorla et al., 2011;). Liczni badacze traktują problemowe zachowania dzieci przedszkolnych jako pierwszą fazę rozwoju zaburzeń zachowania (Antoničová, 2011; Lipnická, 2014; Schaffer, 2005 i inni). Tego typu zachowania dzieci cechuje na ogół wzmożone natężenie, częstotliwość, czas utrzymywania się i następstwa, które znacząco odbiegają od typowych zachowań w danym wieku. Ich wyróżnikami są niezmienność w czasie, nasilanie się, występowanie w różnych sytuacjach i kontekstach (Kołakowski, Pisula, 2012).

Dzieci w wieku przedszkolnym przejawiające problemowe zachowania w przedszkolach wykazują często:

- brak podstawowych umiejętności dzielenia tematu, włączania się we wspólny obszar zainteresowań,
- deficyt w obszarze odwzajemniania emocji (dzieci te nie przestrzegają niepisanych reguł społecznych odnoszących się do ekspresji emocji, przeżywane przez nie uczucia charakteryzuje większa niż u innych dzieci amplituda, nie biorą pod uwagę emocji innych),
- deficyt samokontroli,
- problemy z rozumieniem poleceń,
- częste problemy z adaptacją,

- problemy z wchodzeniem w relacje z rówieśnikami, nauczycielem, rodzicami i innymi osobami z otoczenia bliższego i dalszego (Kubiak, 2011).

U dzieci w grupach przedszkolnych, wśród zachowań problemowych o charakterze eksternalizowanym (słabo kontrolowanych, przejawianych na zewnątrz) obserwuje się często agresywność, niepokój ruchowy, odmowę zabawy, nieposłuszeństwo, upór, łamanie reguł, destruktywność, wybuchy złości i inne. Zachowania internalizowane (nadmiernie kontrolowane, przejawiane do wewnątrz) to: bojaźliwość, płaczliwość, dystans emocjonalny do dzieci oraz dorosłych i inne.

Rozróżnianie między wzorami problemowych zachowań o charakterze internalizowanym i eksternalizowanym u dzieci jest istotne przy wyborze adekwatnych do ich potrzeb strategii edukacyjnych, w tym metod, technik oraz środków interwencji wspierających je w rozwoju. Warunkiem efektywności udzielania pomocy dzieciom przejawiającym zachowania problemowe jest wielospecjalistyczna i wieloaspektowa diagnoza przyczyn ich występowania, co dla nauczyciela przedszkola nie jest łatwym zadaniem, ponieważ w takich sytuacjach dzieci ujawniają często wielość przejawów składających się na kategorie zachowań (syndromy) i kombinacje (profile).

Problemowe zachowania dzieci (eksternalizowane i internalizowane) można różnicować ze względu na:

- cechy kluczowe (predyktory) – istotne właściwości zachowania dziecka, np. impulsywość, agresja fizyczna, upór, płaczliwość,
- kategorie diagnostyczne – kombinacje (profile) cech kluczowych, np. nadruchliwość + impulsywność + deficyt uwagi = ADHD,
- stopień złożoności przejawów w obrębie kategorii diagnostycznych – z jedną istniejącą cechą kluczową lub z wieloma cechami kluczowymi najczęściej oddziałującymi na siebie (Bloomquist, 2010; Lipnická, 2014),
- etiologię,
- znaczenie zachowania – jak bardzo zwraca uwagę, np. jak bardzo jest dziwne, ekscentryczne, odmienne od typowych w danym wieku,
- natężenie – zapowiadajace wystąpienie problemu lub istniejący wyraźny problem (wpływ na dorosłych z otoczenia – np. łatwe lub trudne do opanowania),
- częstotliwość występowania – frekwencja przejawów w ciągu dnia, tygodnia,
- czas trwania – długość utrzymywania się przejawów,
- sytuacje, które je wywołują – bodźce, stany psychofizyczne, interakcje (z kim, w jakich miejscach), jakie okoliczności je poprzedzają,
- sytuacje, które je redukują lub eliminują – np. jakie okoliczności i bodźce,
- oddziaływanie – na kogo i/ lub na co, np. na dorosłych, na siebie, inne dzieci, organizację procesu edukacyjnego, osiągnięcia edukacyjne dzieci, współpracę z rodzicami, klimat przedszkola i grupy, środowisko fizyczne (materialne), opinię społeczną o jakości pracy nauczycieli i edukacji przedszkolnej.

Z analizy literatury naukowej i badań wynika, że zachowania tego typu u dzieci przedszkolnych (i nie tylko) są najczęściej wynikiem interakcji czynników indywidualnych, rodzinnych, środowiskowych, kulturowych oraz związanych z grupą rówieśniczą (Kubiak, 2011; Lipnická, 2014; Michalová, 2012). Ryzyko ich wystąpienia i trwania znacznie wzrasta, gdy wywołuje je wiele faktorów oddziałujących na siebie wzajemnie, co może doprowadzić do zaburzeń zachowania w późniejszych okresach życia dziecka.

Zarówno badacze, jak i praktycy stwierdzają, że problemowe zachowania dzieci ujawniane w przedszkolu oddziałują niekorzystnie na otoczenie społeczne, ponieważ:

- budzą sprzeciw i dezaprobatę nauczycieli, rodziców i rówieśników,
- mają negatywny wpływ na emocje i zachowanie innych,
- skupiają publiczną uwagę lub/ i wywołują sensację,
- utrudniają nauczycielom i wychowawcom pracę z dziećmi oraz nad dziećmi – dezorganizują proces edukacyjny, w tym zabawy i inne aktywności podejmowane przez dzieci i dorosłych,
- wymagają wiele uwagi i zaangażowania ze strony nauczycieli,
- wymuszają dostosowania organizacji środowiska przedszkolnego do ich specjalnych potrzeb z uwzględnieniem zasad edukacji inkluzyjnej.

Zauważyć w tym miejscu należy, że dzieci przejawiające problemowe zachowania także doświadczają wielu trudności. Mimo że nie zawsze są ich świadome, odczuwają je jako przeszkodę, często chciałyby je zmienić, ale nie potrafią lub nie mogą tego uczynić. Przeżywają negatywne uczucia z powodu etykietowania i odrzucenia ze strony rówieśników oraz nauczycieli, a nawet swoich rodziców (Kubiak, 2011; Obuchowska, 2009; Michalová, 2012; Deptuła, 2013; Leskovjanská, Šilonova, 2014; Podhájecká, Socha, Gerka, Kiełbasa, 2014).

Dobrym punktem wyjścia do identyfikacji przez nauczyciela problemowych zachowań jest akceptacja dzieci i ujmowanie ich zachowań wyłącznie jako wyzwań pedagogicznych.

Rozważając o działaniach wspierających dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań, nie sposób nie docenić wartości zabawy, dzięki której dzieci przedszkolne mogą w sposób naturalny rozwijać pewne cechy, jak: panowanie nad sobą, umiejętność podporządkowania się zasadom, regułom, wytrwałość, zdyscyplinowanie, uczciwość, prawdomówność, zdolność do panowania nad swoimi emocjami i kierowania swoim zachowaniem, otwartość na współpracę i nawiązywanie koleżeńskich kontaktów.

Przedstawiony w tej publikacji interwencyjny, inkluzyjny program zabawowo-edukacyjny jest autorską koncepcją pracy pedagogicznej nauczyciela z dziećmi, w tym przejawiającymi problemowe zachowania w przedszkolu, opartą na humanistycznej filozofii, według której wspieranie dzieci w rozwoju charakteryzuje:

- bezwarunkowa akceptacja dzieci i obdarzanie ich uwagą wartościującą,
- empatia i zrozumienie dzieci oraz poszanowanie ich autonomii,
- zachęcanie a nie zmuszanie dzieci do udziału w zabawach, grach i zadaniach,
- zapewnianie dzieciom poczucia bezpieczeństwa,
- informowanie dzieci o celach działań edukacyjnych, co pozwala im przewidywać następstwo działań podejmowanych z ich udziałem,
- umożliwianie dzieciom poznawania siebie i innych w zabawie i innych aktywnościach.

Wybór podstaw filozoficznych programu wynika z potrzeby zachowania integralności jego celów z celami realizowanych w przedszkolach ogólnych programów wychowania przedszkolnego, które najczęściej są zorientowane humanistycznie.

ZAŁOŻENIA I STRUKTURA PROGRAMU

Interwencyjny, inkluzyjny program zabawowo-edukacyjny *Wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań* służy wspomaganiu starszych przedszkolaków (między czwartym a szóstym rokiem życia) w kształtowaniu pożądanych postaw w grupach przedszkolnych, co zdaniem wielu autorów może się przyczyniać do eliminowania u nich zachowań problemowych. Zakładamy ponadto, że może się on okazać przydatny nauczycielom przedszkoli (i nie tylko) w doskonaleniu kompetencji zawodowych w zakresie opracowywania programów edukacyjnych ukierunkowanych na interwencję edukacyjną w warunkach inkluzji.

Idea przewodnia niniejszego programu zawiera się w haśle: *Uczyć pozytywnych zachowań – oczekiwać na pozytywne zachowania – zauważać je i wspierać*. Nauczyciele przedszkoli tworzą dzieciom warunki do uczenia się pozytywnych zachowań, dając im czas, cierpliwość, uwagę i wzmocnienia pozytywne. W programie kładziemy nacisk na wspieranie wszechstronnego i wielostronnego rozwoju osobowości wszystkich dzieci stanowiących jedną inkluzyjną grupę przedszkolną poprzez cele i treści programowe. Program opiera się na założeniu, iż dużą rolę w nabywaniu umiejętności pozytywnego zachowywania się w przedszkolu i poza nim odgrywają rówieśnicy i dorośli, z którymi dzieci wchodzą w pozytywne interakcje, najczęściej zabawowe. Respektujemy fakt, iż w grupie przedszkolnej dzieci uczą się właściwych form zachowania od nauczyciela, z nauczycielem i przy pomocy nauczyciela, a także od rówieśników, z rówieśnikami i przy pomocy rówieśników (Brzezińska, 2005; Wygotski, 1971). Warto w tym miejscu dodać, że w procesie edukacji ukierunkowanej na eliminację problemowych zachowań także i nauczyciel ma wiele okazji, by uczyć się sposobów postępowania w trudnych sytuacjach od dzieci, z dziećmi i przy pomocy dzieci. Jesteśmy przeświadczeni, że dzięki realizacji naszego programu doświadczenia dzieci wynikające z interakcji z rówieśnikami i dorosłymi w zabawie i innych aktywnościach okażą się pomocne w procesie budowania pozytywnych związków interpersonalnych, co z kolei może się przyczyniać do zapobiegania pojawianiu się zachowań problemowych i eliminowania już występujących.

Rolą nauczyciela realizującego program jest wspieranie dzieci (bazując na ich zdolności do odczuwania, poznawania, działania i tworzenia) w przeorganizowywaniu niewłaściwych form zachowań we właściwe oraz w utrwalaniu tych ostatnich. Zadaniem nauczyciela realizującego program jest tworzyć dzieciom inspirujące warunki i bodźce oddziałujące na rozwój ich osobowości w inkluzyjnej grupie przedszkolnej, co pozwoli im gromadzić różnorodne doświadczenia emocjonalno-społeczne, poznawcze i motoryczne w toku rozwiązywania codziennych, trudnych problemów.

Działania proponowane w programie to zabawy, gry i zadania, które mają dostarczać dzieciom pozytywnych przeżyć i doświadczeń osobistych oraz społecznych. Zakładamy, że rozmowy, inscenizacje, praca w parach i grupach, opowiadanie, ekspresja plastyczna, drama itp., mogą wpływać wspierająco na rozwój zarówno dzieci harmonijnie funkcjonujących w grupie, jak i przejawiających zachowania problemowe, umożliwiając im korekcję obrazu własnej osoby w trakcie wspólnych działań.

Wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań w warunkach przedszkola w tym programie oznacza:

- tworzenie dzieciom takich warunków i sytuacji (swobodnych, inspirowanych i zadaniowych), które są niezbędne do poznawania i pogłębiania mechanizmów działań akceptowanych społecznie oraz nabywania umiejętności pomocnych w realizacji ich potrzeb oraz zamierzeń, w tym *chętnego oraz zgodnego bawienia się z rówieśnikami oraz koncentrowania się na zabawie*,
- jasno zdefiniowane oczekiwania wobec dziecka i określone zasady postępowania, częste informacje zwrotne o zachowaniach, co może się przyczyniać do wzmacniania zachowań pozytywnych i jednocześnie zapobiegać pojawianiu się negatywnych (w wyniku eliminacji tych czynników, które mogą wywoływać problemowe zachowania),
- intensyfikowanie, aranżowanie i organizowanie bodźców wyzwalających pożądaną aktywizację osobowości dzieci w celu uczenia się pozytywnych form zachowań, przy uwzględnieniu wyników diagnozy pedagogicznej,
- wyzwalanie motywacji do uczenia się nowych, pozytywnych form zachowań (dostrzeganie ich i nagradzanie) poprzez umożliwianie doświadczania ich w zabawie i w innych aktywnościach,
- oddziaływanie na dzieci wzorem osobowym nauczycieli, rówieśników, a także postaci z bajek, opowiadań, filmów itp.,
- obdarzanie dzieci uwagą wartościującą w trakcie samodzielnego uczenia się pozytywnych form zachowań i radzenia sobie z codziennymi problemami oraz konfliktami w grupie przedszkolnej, zgodnie z zasadą, że *każde dziecko jest wartością, każde zachowanie dziecka jest dla nauczyciela informacją o jego uczuciach, problemach, sukcesach, wiedzy, umiejętnościach, nawykach, każdy wysiłek dziecka jest dostrzeżony przez nauczyciela i wzmocniony pozytywnie*.

Program:

- został opracowany z uwzględnieniem przepisów polskiego i słowackiego prawa oświatowego: Ustawy o systemie oświaty *(Dz. U. z 1991 r. Nr 56, poz. 458)*, Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół *(Dz. U. 2014, poz. 803*) oraz *Państwowego programu ISCED 0 – edukacja przedszkolna 2008 (Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov*),
- może stanowić integralną część każdego ogólnego programu wychowania przedszkolnego przyjętego do realizacji w przedszkolu, gdyż uwzględnia cele, treści, wymagania programowe, zadania oraz zalecane warunki i sposób realizacji polskiej podstawy programowej wychowania przedszkolnego *(Dz. U. 2014, poz. 803)* i słowackiego *Państwowego programu ISCED 0 – edukacja przedszkolna 2008*,
- jest ramowym programem, który można modyfikować w zależności od wieku i możliwości oraz potrzeb dzieci, a także warunków edukacyjnych przedszkola,

- realizują nauczyciele wychowania przedszkolnego wraz z innymi osobami pracującymi z dziećmi w grupach przedszkolnych, po poinformowaniu rodziców o celach i założeniach programu,
- zawiera treści programowe opisane w formie haseł określających rodzaje działań podejmowanych wspólnie przez dzieci i nauczyciela (dzieci i dorośli stanowią jedną grupę uczącą się, w której zachodzi nabywanie wiedzy, umiejętności i kształtowanie postaw),
- oddziałuje na wszystkie sfery rozwojowe dzieci (emocjonalną, społeczną, intelektualną i motoryczną) za pomocą zabaw, gier, ćwiczeń i innych form pracy wychowawczo-dydaktycznej, specjalnie dobranych do potrzeb i możliwości dzieci, zgodnie z celami programu oraz zasadami dydaktycznymi (stopniowania trudności, systemowości, samodzielności, poglądowości, związku teorii z praktyką oraz związku indywidualizacji i uspołecznienia),
- proponuje sposoby wspierania dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań w sytuacjach zabawy i innych aktywności, w tym rozwiązywania problemów i konfliktów,
- zakłada, iż uczenie się pozytywnych zachowań w zabawie i innych aktywnościach powinno być dla dzieci przyjemne, co daje szansę na pojawianie się u nich tendencji do ich powtarzania i tym samym utrwalania,
- może być realizowany od dowolnego miesiąca roku szkolnego przez okres od 3 do 10 miesięcy lub dłużej (w zależności od potrzeb i możliwości dzieci oraz decyzji nauczyciela),
- umożliwia elastyczne jego wykorzystywanie – modyfikację stosownie do potrzeb pracy indywidualnej, zespołowej i grupowej, a także jednoczesnej z całą grupą i indywidualnie z dzieckiem przejawiającym problemowe zachowania,
- zawiera przykładowe scenariusze zabaw, gier i zadań, które można wykorzystać w całości lub w formie zmodyfikowanej, uwzględniając wiek, możliwości i potrzeby dzieci oraz nauczyciela.

CELE EDUKACYJNE I TREŚCI PROGRAMU

Celem ogólnym programu jest wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań. Zarówno cel ogólny, jak i cele szczegółowe programu wynikają bezpośrednio z cytowanych wyżej polskich i słowackich dokumentów programowych (Podstawy programowej wychowania przedszkolnego i *Państwowego programu ISCED 0 – edukacja przedszkolna 2008*). Cele ogólne i szczegółowe oraz podporządkowane im treści programowe interwencyjnego, inkluzyjnego programu zabawowo-edukacyjnego *Wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań* zostały ujęte w cztery działy programowe:

- Wspieranie dzieci w rozwijaniu zdolności do samodzielnego radzenia sobie z własnymi emocjami i przejawami emocji u innych oraz wyrażania uczuć w sposób akceptowany społecznie.
- Wspieranie dzieci we wzmacnianiu pozytywnego obrazu własnego „ja", poczucia własnej wartości, pewności siebie i zadowolenia z własnych osiągnięć.
- Wspieranie dzieci w nawiązywaniu i podtrzymywaniu pozytywnych relacji w zabawach i innych aktywnościach.

- Wspieranie dzieci w rozwijaniu umiejętności racjonalnego zachowania się w sytuacjach problemów i konfliktów oraz udzielania pomocy innym.

Program nie uwzględnia kryterium podziału treści ze względu na wiek dzieci. **Interpretacja treści programowych i ich wprowadzanie należy do nauczyciela.** Sformułowane w programie oczekiwane osiągnięcia dzieci nauczyciel powinien przełożyć na wymagania edukacyjne, uwzględniając możliwości psychofizyczne i edukacyjne dzieci w danej grupie.

Tabela 1 *Cele, działy i treści edukacyjne programu oraz opis oczekiwanych osiągnięć dzieci*

Cele ogólne i szczegółowe	**Działy i treści edukacyjne z komentarzem metodycznym**	**Opis oczekiwanych osiągnięć dzieci**
1. Tworzenie warunków do rozwijania u dzieci zdolności samodzielnego radzenia sobie z własnymi emocjami i przejawami emocji u innych oraz wyrażania uczuć w sposób akceptowany społecznie: a) umożliwienie ekspresji uczuć poprzez uczestnictwo w zabawach, grach, realizacji zadań itp., b) rozwijanie zdolności i umiejętności poznawania, rozpoznawania, nazywania, rozróżniania i rozumienia uczuć własnych i innych, c) rozwijanie zdolności kierowania własnymi emocjami oraz wyrażania ich w sposób	**I. Wspieranie dzieci w rozwijaniu zdolności do samodzielnego radzenia sobie z własnymi emocjami i przejawami emocji u innych oraz wyrażania uczuć w sposób akceptowany społecznie.** 1. Rozpoznajemy, nazywamy i wyrażamy własne uczucia (mimiką, ruchem, gestem, słowami). Używamy dostępnego słownictwa i wyrażeń związanych ze stanami emocjonalnymi. 2. Coraz lepiej rozumiemy własne uczucia, ich związek z sytuacją, przyczyny i skutki – potrafimy opowiedzieć (narysować, pokazać gestem, zachowaniem) co nas cieszy, złości/ denerwuje, ciekawi, dziwi, nudzi oraz czego się boimy. Potrafimy określić, w jakich sytuacjach i z jakich przyczyn te uczucia się pojawiają oraz co wtedy myślimy i jak się zachowujemy. 3. Uczymy się rozpoznawać (po wyrazie twarzy), nazywać, akceptować i coraz lepiej rozumieć uczucia innych (dostrzegać i określać podobieństwa oraz różnice w sposobie ich wyrażania). 4. Potrafimy powiedzieć, jaki wpływ na nas mają uczucia	*Dziecko:* • rozpoznaje, nazywa i wyraża własne uczucia, używając dostępnego słownictwa i wyrażeń związanych ze stanami emocjonalnymi, • potrafi opowiedzieć (narysować, pokazać gestem, zachowaniem), np. co je cieszy, złości/ denerwuje, ciekawi, dziwi, nudzi oraz czego się boi, • rozpoznaje (po wyrazie twarzy) i nazywa uczucia innych, • potrafi powiedzieć, jaki wpływ na niego mają uczucia przeżywane przez innych w określonych sytuacjach (zabawy, pracy itd.) – opowie, co czuje, kiedy je obserwuje lub ich doświadcza, • wie, do kogo i w jaki sposób może zwrócić się o pomoc oraz wsparcie w sytuacji utraty samokontroli, • zna i potrafi wykorzystać wybrane sposoby na rozładowywanie emocji.

akceptowany społecznie.	przeżywane przez innych w określonych sytuacjach – co czujemy, myślimy, mówimy i jak się zachowujemy, kiedy obserwujemy przejawy uczuć innych oraz co mówią i jak się zachowują inni wobec przejawianych przez nas uczuć w podobnych sytuacjach. 5. Znamy i potrafimy wykorzystywać sposoby radzenia sobie z własnymi emocjami – rozmawiamy, dzielimy się doświadczeniami, naśladujemy przykłady postaci z literatury dziecięcej, filmów, korzystamy z porad rodziców i nauczycieli. Oczekujemy wspierania nas w sytuacji utraty samokontroli – pocieszania, wzmacniania wiary we własne możliwości, uspokajania.	
2. Tworzenie warunków do wzmacniania pozytywnego obrazu własnego „ja", poczucia własnej wartości, pewności siebie i zadowolenia z własnych osiągnięć: a) zaspokajanie potrzeb akceptacji i sukcesu (w zabawach, grach i innych aktywnościach), istotnych w procesie budowania poczucia własnej wartości i pewności siebie, b) poznawanie, określanie i ocenianie cech psychofizycznych	**II. Wspieranie dzieci we wzmacnianiu pozytywnego obrazu własnego „ja", poczucia własnej wartości, pewności siebie i zadowolenia z własnych osiągnięć.** 1. Wiemy, kim jesteśmy (dzieckiem, synem/ córką, wnukiem/ wnuczką, kolegą/ koleżanką itp.), jak wyglądamy i coraz lepiej orientujemy się, jakie są nasze cechy psychiczne. Dostrzegamy różnice w wyglądzie i cechach psychicznych naszych kolegów. 2. Potrafimy określić, co lubimy najbardziej u siebie (co według nas sprawia, że jesteśmy wyjątkowi w cechach, zachowaniach, wyglądzie, umiejętnościach itp.) i swoich kolegów oraz co inni mogą w nas polubić. 3. Uczymy się określać swoje mocne oraz słabe strony	*Dziecko:* • potrafi opisać swój wygląd, • dostrzega różnice w wyglądzie swoich kolegów i dorosłych, • potrafi opowiedzieć o swoich cechach psychicznych (np. jestem: miła/ -y, zgodna/ -y, radosna/ -y itp.) oraz określać różnice w tych cechach u swoich kolegów, • wie, kim jest (dzieckiem, synem/ córką, wnukiem/ wnuczką, kolegą/ koleżanką itp.), • potrafi określić swoje mocne i słabe strony (zainteresowania, upodobania – co lubi u siebie najbardziej, co według niej/ niego sprawia, że jest wyjątkowa/ -y),

oraz mocnych i słabych stron własnych i innych osób, c) umożliwianie dzieciom dokonywania wyborów i przeżywania pozytywnych efektów własnych działań, d) rozwijanie umiejętności dokonywania autoprezentacji oraz skupiania uwagi na autoprezentacjach innych osób.	i wiemy, że inni też je mają, choć są one różne – uwzględniamy przy tym zachowania, wiedzę, umiejętności, pomysłowość itp. 4. Uczymy się cieszyć ze swoich osiągnięć (np. nagradzać siebie i przyjmować uznanie innych), a także z osiągnięć innych (składać gratulacje, oklaskiwać, wyrażać podziw słowami i w innych formach). 5. Potrafimy dokonać autoprezentacji – przedstawić się (rysunkiem, gestem, ruchem, słowami) i z uwagą wysłuchać tego, co chcą nam o sobie powiedzieć inni. 6. Uczymy się dokonywać samooceny swoich zachowań – określać i wyjaśniać ich przyczyny, nazywać i określać, dlaczego tak, a nie inaczej się zachowujemy, co nas skłania do takich, a nie innych zachowań.	• potrafi w konkretnej sytuacji powiedzieć, dlaczego tak, a nie inaczej się zachowuje, • potrafi składać gratulacje, oklaskiwać, wyrażać podziw słowami i w innych formach, • potrafi przedstawić się słowami, rysunkiem, gestem, ruchem.
3. Tworzenie warunków do nawiązywania i podtrzymywania pozytywnych relacji między dziećmi w zabawach i innych aktywnościach: a) rozwijanie motywacji do uczestnictwa w zabawach, grach, zadaniach i koncentrowania się na działaniach w ich przebiegu, b) tworzenie, rozumienie i przestrzeganie reguł współdziałania	**III. Wspieranie dzieci w nawiązywaniu i podtrzymywaniu pozytywnych relacji w zabawach oraz innych aktywnościach.** 1. Wspólnie z dziećmi i dorosłymi aranżujemy przestrzeń sali (wiemy, co w przedszkolu jest własnością indywidualną, a co wspólną). 2. Poznajemy i stosujemy zasady zachowania się podczas zabaw i innych aktywności w grupie oraz staramy się je rozumieć i respektować: • potrafimy zachowywać się wobec innych zgodnie z przyjętymi zasadami – prosimy, dziękujemy, przepraszamy, pytamy o zgodę, witamy się i żegnamy, • respektujemy prawo każdego dziecka do zabawy tymi	*Dziecko:* • wie, co w grupie przedszkolnej jest własnością indywidualną, a co wspólną, • bierze udział w opracowywaniu zasad zachowania się podczas zabaw i innych aktywności w grupie, aranżowaniu sali, • potrafi poprosić inne dziecko o wspólną zabawę i zgodnie bawić się z nim (dzieli się zabawkami, czeka na swoją kolej, odkłada zabawki na wyznaczone miejsce), • potrafi komunikować innym swoje potrzeby, życzenia i odmowę

obowiązujących w zabawie i innych aktywnościach w grupie, c) rozumienie konieczności ponoszenia konsekwencji swoich czynów, d) rozwijanie umiejętności rozpoznawania i nazywania właściwych form zachowań oraz zachowywania się w sposób właściwy, stosownie do okoliczności, e) rozwijanie aktywności i samodzielności w zabawach, grach oraz sytuacjach zadaniowych, f) nabywanie umiejętności nawiązywania i podtrzymywania właściwych relacji z dziećmi i dorosłymi, niezbędnych w rozwoju osobistego i społecznego.	samymi zabawkami (wiemy, co jest i nie jest własnością wspólną w przedszkolu) – staramy się nimi dzielić, dbać o nie, czekać na swoją kolej, odkładać na wyznaczone miejsce itp., • komunikujemy innym swoje potrzeby, życzenia, trudności, • staramy się koncentrować na wspólnych działaniach (zabawach, grach itp.) i doprowadzać je do końca. 3. Rozpoznajemy i nazywamy pozytywne formy zachowań w zabawie i innych aktywnościach oraz zachowujemy się właściwie – stosownie do okoliczności (zapraszamy do zabawy i pozwalamy wszystkim dzieciom przyłączać się do zabawy, w jeden wybrany dzień w tygodniu prosimy o wspólną zabawę wybierane dziecko – za każdym razem inne – i bawimy się z nim w czasie przeznaczonym na zabawy swobodne itp.). 4. Doświadczamy integracji poprzez różne formy komunikacji w grupie w zabawach i innych aktywnościach – bawimy się i pracujemy w grupie, zespołach, parach itd. 5. Uczymy się zasad współdziałania z innymi dla osiągnięcia wspólnego celu – planować, uzgadniać, podejmować decyzje, przewidywać skutki swojego postępowania i oceniać jego wpływ na osiągane rezultaty.	w zabawie i innych aktywnościach, • potrafi prosić, dziękować, przepraszać, pytać o zgodę, witać się i żegnać w odpowiednich sytuacjach i okolicznościach, • rozpoznaje i określa pozytywne formy zachowania, • stosuje się do zasad obowiązujących w zabawie i innych działaniach (w parach, zespołach i w całej grupie).
4. Tworzenie warunków do rozwijania umiejętności racjonalnego zachowania się	**IV. Wspieranie dzieci w rozwijaniu umiejętności racjonalnego zachowania się w sytuacjach problemów i konfliktów oraz udzielania pomocy innym.**	*Dziecko:* • potrafi wyrazić swój problem samodzielnie bądź z pomocą nauczyciela i/ lub rówieśników oraz

w sytuacjach problemów i konfliktów: a) poznawanie sposobów racjonalnego zachowania się w sytuacjach problemów i konfliktów osobistych oraz interpersonalnych, b) rozwijanie umiejętności udzielania wsparcia i pomocy innym w trudnych sytuacjach.	1. Coraz lepiej radzimy sobie z własnym zachowaniem w trudnych sytuacjach, korzystając z pomocy i wsparcia dorosłych oraz innych dzieci – spokojnie komunikujemy, że czegoś nie rozumiemy, nie potrafimy, nie możemy, nie chcemy, źle się czujemy, zrobiliśmy coś złego. 2. Uczymy się rozwiązywania wybranych problemów interpersonalnych: identyfikowania problemu, poszukiwania sposobów jego rozwiązania, oceniania rozwiązań, wybierania najlepszych rozwiązań i stosowania ich. 3. Uczymy się udzielania wsparcia i pomocy innym w trudnych sytuacjach.	zdecydować, jak go rozwiązać, • wie, że w sytuacji problemów i konfliktów należy rozmawiać spokojnie (bez agresji i sprawiania przykrości innym), • komunikuje kolegom i dorosłym, że czegoś nie rozumie, nie potrafi, nie chce, nie może, źle się czuje, informuje, wyjaśnia swoje zachowania, • przeprasza, naprawia lub pomaga naprawić powstałą szkodę, • wie, że należy udzielać wsparcia i pomocy innym.

SPOSOBY OSIĄGANIA CELÓW WYCHOWANIA I KSZTAŁCENIA

W realizacji treści edukacyjnych zaleca się metody wynikające z koncepcji wielostronnego kształcenia W. Okonia realizowane według czterech strategii nauczania/ uczenia się: asocjacyjnej, badawczej, eksponującej i operacyjnej.

W pracy z dziećmi proponuje się następujące wybrane formy, metody i techniki:

- zabawy organizowane i spontaniczne,
- metody aktywizujące: burza mózgów, drama, wywiad, rozmowa, odgrywanie ról, inscenizacja, portfolio, np. pod tytułem *UCZĘ SIĘ POZYTYWNYCH ZACHOWAŃ* (dzieci we współpracy z nauczycielami i rodzicami umieszczają w nich: rysunki, swoje zdjęcia w sytuacjach pozytywnych zachowań i przeżyć, np. związanych z zachowaniem podczas zabaw, zajęć i innych działań; nagrody, w tym piktogramy, medale, dyplomy itp.),
- tworzenie opowiadań, wierszy i bajek,
- działalność plastyczna i artystyczna,
- konkursy.

Pomoce dydaktyczne do realizacji programu opisaliśmy w scenariuszu każdego z dwudziestu proponowanych spotkań i zamieściliśmy w aneksie do programu.

Do osiągania celów edukacyjnych skoncentrowanych na wspieraniu dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań proponujemy organizację przestrzeni sal przedszkolnych, w których ważne miejsce zajmują, między innymi, kąciki:

- biblioteczny – wyposażony w książki o tematyce wychowawczej (np. tworzone przez dzieci indywidualnie, w parach lub grupach), albumy, w których umieszczane są zdjęcia zachowań dzieci w sytuacjach pozytywnych przeżyć

(sukcesów): komunikacyjnych, zabaw, gier, realizacji zadań, udziału w uroczystościach i imprezach okolicznościowych;

- wypoczynkowo-relaksacyjny – usytuowany w spokojnym miejscu sali (dzieci mogą tam odpocząć po zakończeniu każdego ze spotkań oraz w dowolnym momencie dnia), wyposażony w miękki materac, koce, poduszki (każde dziecko może umieścić w nim swoją poduszkę lub/ i pluszową zabawkę), namioty, fotel bujany, piłki i dyski do siedzenia, miękkie zabawki, odtwarzacz płyt CD oraz płyty z muzyką relaksacyjną i bajkami dla dzieci do indywidualnego słuchania;
- kuchenno-jadalny – wyposażony w sprzęty, zestawy naczyń, sztućców, stroje, obrusy, serwetki itp. (kąciki można wyposażać częściowo w przedmioty naturalne – np. talerze, kubki, dzbanki, niektóre produkty spożywcze itd.);
- teatralny – wyposażony w parawan, stroje do przebierania się i rekwizyty (lustra, peruki, maski itp.), pacynki, kukiełki (zarówno zakupione, jak i wykonane przez dzieci), duże lustro umieszczone na wysokości odpowiedniej do wzrostu dzieci i dające możliwość obserwowania całej sylwetki, lusterka dla każdego dziecka;
- plastyczny – wyposażony w przybory i materiały do działań plastycznych (sztalugi, palety, farby itp.).

EWALUACJA PROGRAMU

Badanie (ocena) efektywności (wartości) programu, może być dokonywane zarówno w trakcie jego realizacji, jak i po jego zakończeniu, na podstawie:

- wyników obserwacji zachowań i umiejętności dzieci,
- wyników obserwacji zachowań dzieci przejawiających problemowe zachowania, np. – korzystając z załączonego do tego programu *Kwestionariusza wybranych przejawów problemowych zachowań dzieci między czwartym a szóstym rokiem życia w grupie przedszkolnej* (Mirosława Socha – Mária Podhájecká – Vladimír Gerka),
- analizy wytworów pracy dzieci,
- analizy wyników badania opinii nauczycieli i rodziców o efektywności realizacji programu,
- analizy zapisów rozmów prowadzonych z dziećmi,
- analizy wyników badania wytworów pracy dzieci.

Ewaluacja programu powinna doprowadzić nauczyciela realizującego program do uzyskania odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy i w jakim stopniu cele określone w programie zostały osiągnięte?
- Jakie warunki realizacji programu sprzyjają osiąganiu celów?
- Jakie są oczekiwane i nieoczekiwane efekty realizacji programu?
- Jakie skutki – pozytywne i negatywne – przynosi realizacja programu w inkluzyjnej grupie przedszkolnej?
- Czy i jakie zmiany należy wprowadzić w programie dla uzyskania zakładanych rezultatów działań?
- Jakie czynności trzeba wykonać i jakie warunki zabezpieczyć w celu optymalizacji osiągnięć dzieci?

Wnioski wynikające z ewaluacji programu powinny posłużyć nauczycielom do wprowadzania zmian w sposobach jego realizacji.

CZĘŚĆ II

SCENARIUSZE SPOTKAŃ NAUCZYCIELA Z DZIEĆMI[1]

SPOTKANIE 1.

Temat: POZYTYWNE (DOBRE) ZACHOWANIE – CO TO TAKIEGO?

Cel: wzbogacanie wiedzy dzieci na temat pozytywnych (dobrych) zachowań.

Pomoce dydaktyczne: dla każdego dziecka taki sam zestaw kolorystyczny składający się z 3 kół w 3 różnych kolorach (np. zielony, biały, czerwony).

Przebieg:
Nauczycielka informuje dzieci, że w grupach przedszkolnych w przedszkolach w Polsce i na Słowacji rozpoczęła się nauka pozytywnego (dobrego) zachowania. Wszystkie dzieci indywidualnie mają podjąć decyzję, czy chcą się uczyć dobrego zachowania. Trzeba z dziećmi porozmawiać o tym, czym są dobre zachowania, jakie zachowania można uznać za dobre oraz kto i co może im pomóc uczyć się dobrego zachowania.

1. ***Co to znaczy dobrze się zachowywać?*** – praca metodą „burzy mózgów".

Nauczyciel inicjuje pracę metodą „burzy mózgów", informując, że każde dziecko ma prawo wypowiedzieć swoje zdanie na ten temat, nikt nikomu nie przerywa, nie ocenia odpowiedzi innych i nie odnosi się do nich. Odpowiedzi dzieci są przez nauczyciela zapisywane na osobnych kartkach. Po wyczerpaniu pomysłów następuje ich odczytanie, grupowanie według podobieństwa, wybór najtrafniejszych i ponowne odczytanie.

2. ***Poruszam się jak …*** – zabawa ruchowa.

Dzieci stoją przed nauczycielką, która porusza się np. jak osoba ostrożnie niosąca tacę z napojami. Po krótkiej obserwacji i odgadnięciu jaką czynność wykonuje nauczycielka dzieci przez pewien czas naśladują jej ruchy. Następnie nauczycielka wybiera chętne dziecko do prezentacji ruchu według swojego pomysłu i zabawa toczy się dalej.

3. ***Czy to zachowanie jest dobre?*** – praca metodą „prawda – fałsz".

Każde dziecko bierze po jednym kole (wyciętym z papieru) z każdego z 3 kolorów, które oznaczają:

- zielony – zgadzam się (prawda);
- biały – brak decyzji (nie wiem);
- czerwony – nieprawda (fałsz).

Nauczyciel odczytuje poniżej zapisane przykładowe stwierdzenia, a dzieci reagują na nie podniesieniem do góry koła w odpowiednim kolorze, według indywidualnych decyzji, odpowiadając na pytanie *Czy zachowanie jest dobre?*

- Udzielanie pomocy innym, gdy nie potrafią sobie z czymś poradzić.
- Zapraszanie dzieci do swojej zabawy.

[1] **Nauczyciel modyfikuje scenariusze spotkań z dziećmi w zależności od ich potrzeb i możliwości.**

- Odkładanie zabawek na swoje miejsce.
- Przeszkadzanie innym dzieciom w zabawie i pracy.
- Dzielenie się zabawkami.
- Czekanie na swoją kolej.
- Przeszkadzanie w rozmowie.
- Pocieszanie innych.
- Zabieranie zabawek.
- Kulturalne zachowanie się przy stole.

4. ***W królestwie grzeczności –*** zabawa.

Dzieci z grupy stoją w rozsypce. Jedno dziecko – król grzeczności – staje naprzeciwko pozostałych dzieci i wolno wykonuje jakiś ruch, np. kłania się wszystkim. Pozostałe dzieci naśladują jego ruchy, jak w lusterku. Potem dziecko – król wybiera swojego następcę i zabawa toczy się dalej.

5. ***Kto i co może nam pomóc nauczyć się dobrego zachowania?*** – rysunek w parach.

Dzieci dobierają się w pary, których zadaniem jest ustalenie i narysowanie na wspólnej kartce, kto i co może im pomóc nauczyć się dobrego zachowywania się. Po wykonaniu zadania dzieci omawiają swoje prace. Ze wszystkich rysunków można wykonać album i umieścić go w kąciku bibliotecznym.

6. ***Kto chce się uczyć dobrego zachowania?*** Sporządzenie listy.

Nauczyciel pyta dzieci: *Kto z was chce uczyć się dobrego zachowania?* Zapisuje imiona zgłaszających się dzieci, obok własnego, na pięknej, kolorowej, dużej karcie. Jeśli jakieś dziecko nie wyrazi chęci w tym czasie, może to zrobić później. Po sporządzeniu listy nauczyciel, stojąc, odczytuje imiona zapisanych dzieci i własne. Wszyscy kolejno (każde dziecko i nauczyciel) odciskają pod utworzoną listą „pieczątkę" swojego palca zamoczonego w farbie plakatowej. Lista zostaje umieszczona w centralnym, widocznym miejscu sali i pozostanie tam na stałe.

7. ***Podsumowanie zajęć.***

Każde dziecko pokaże mimiką i ruchem, jak się czuło na zajęciach oraz uzasadni swoje zdanie.

Uwaga! Ta forma ewaluacji zajęć może wystąpić w podsumowaniu każdego ze spotkań.

8. ***Zadanie do wykonania w domu*** – zadaniem dzieci jest narysowanie siebie w sytuacji dobrego zachowania i przyniesienie rysunków do przedszkola w następnym dniu.

Uwaga! Dzieci mogą także przynieść swoje zdjęcia przedstawiające ich w sytuacji dobrego zachowania, jeśli rodzice się zgodzą.

SPOTKANIE 2.

Temat: CHCĘ MIEĆ KOLEGÓW W PRZEDSZKOLU.

Cele:

- rozwijanie zdolności wyrażania i rozumienia własnych uczuć,
- dostrzeganie związku uczuć z sytuacją.

Pomoce dydaktyczne: list, opowiadanie *Łukasz w przedszkolu. Jak znaleźć sobie kolegę* (źródło: Boehmeová J., Völkerová K. 2008. *Lukáš v materskej škole alebo Ako si nájsť kamarátov*. Bratislava: Vydavateľstvo Junior), pacynki – lew i pies, papier pakowy, kredki, flamastry.

Przebieg:

1. Poinformowanie dzieci o celu spotkania np. *Dzisiaj będziemy uczyć się o sposobach wyrażania własnych uczuć.*

2. Nasze dobre zachowania na wystawie – rysunki wykonane przez dzieci zostają umieszczone na tablicy tematycznej. Nauczyciel, oglądając je wraz z dziećmi, chwali ich autorów za wykonaną pracę, prosi o przekazanie podziękowań rodzicom, jeśli towarzyszyli dzieciom przy ich sporządzaniu. Następnie każde dziecko prezentuje wszystkim własne rysunki (zdjęcia), krótko opowiadając o swoich dobrych zachowaniach w przedstawionych sytuacjach oraz reakcjach innych osób na nie. Wypowiedzi dzieci są przez wszystkich nagradzane oklaskami.

3. Tajemniczy list – rozmowa.

Pracownik przedszkola przynosi do sali list zaadresowany do nauczycieli i dzieci. Przez chwilę wszyscy oglądają przesyłkę i zastanawiają się do kogo jest zaadresowana, kto jest jej nadawcą i co może znajdować się w środku. Następnie nauczyciel odczytuje adres odbiorcy i nadawcy. Jedno wybrane dziecko otwiera kopertę, w której znajduje się list i książka. Nauczyciel czyta dzieciom treść listu.

Droga Pani ……, Drogie Koleżanki i Drodzy Koledzy!
Wprawdzie nas nie znacie, ale jesteśmy Waszymi kolegami. Mamy na imię Simona, Łukasz i Jakub, chodzimy do przedszkola w Preszowie, do grupy 5-latków. Od Waszej Pani …… wiemy, że rozpoczęliście naukę dobrego zachowania. My także, a pomagają nam w tym: nasza Pani nauczycielka, która ma na imię Ivanka, i inne Panie z przedszkola, nasze koleżanki i koledzy, a także rodzice. Pani Ivanka, która już umie pisać, napisała nam ten list. Przesyłamy Wam opowiadanie o tym, jak się bawimy i uczymy w naszym przedszkolu. Będzie nam miło, jeśli odpowiecie na nasz list. Poproście swoją Panią nauczycielkę o pomoc w napisaniu do nas listu o tym, jak się czujecie na Waszych zajęciach. Pozdrawiamy Was serdecznie. Simona, Łukasz, Jakub.

Po odczytaniu listu wszystkie dzieci wraz z nauczycielem oglądają książkę.
Uwaga! Dzieci i nauczyciel zdecydują, kiedy odpowiedzą na list (np. w formie rysunku i tekstu pisanego przez nauczyciela).

4. ***Jak znaleźć sobie kolegów w przedszkolu*** – opowiadanie, rozmowa.

Nauczyciel czyta (opowiada) dzieciom opowiadanie, przedstawiając ilustracje z książki. Przerywa czytanie (opowiadanie), by zadać dzieciom pytania dotyczące przeżywanych przez bohaterów uczuć i przejawianych zachowań.

- Jak się czuł Łukasz przed pójściem po raz pierwszy do przedszkola?
- Co według taty Łukasza jest najważniejsze w przedszkolu?
- Dlaczego Łukasz nie mógł zasnąć (co czuł?) i dlaczego w końcu zasnął spokojnie?
- Jak bawiły się dzieci w przedszkolu?
- Dlaczego Pani Iwanka spodobała się Łukaszowi?
- Dlaczego Łukasz chciał, żeby mama z nim została w przedszkolu?
- Dlaczego Jakub nie chciał śpiewać razem z dziećmi? Jak się wtedy zachowywał?
- Jak się poczuł Łukasz i jak się zachował, gdy zobaczył, że Leo jest z Jakubem i Maksem?
- Jak to się stało, że Leo znalazł się z Jakubem i Maksem na końcu tunelu?
- Jak się czuli Leo i Łukasz, kiedy Jakub z Maksem odchodzili do domu?
- Po czym można poznać, że Jakub i Łukasz oraz Leo i Maks zostali kolegami?
- Jak wy rozpoznajecie, kto jest waszym dobrym kolegą lub dobrą koleżanką?
- Jak się zachowujecie, gdy chcecie, by inne dzieci chciały zostać waszymi koleżankami lub kolegami?

5. ***Spotkanie z Leo i Maksem*** – nauczyciel zapoznaje dzieci z Leo i Maksem (dwie pacynki lub maskotki), którzy będą towarzyszyć dzieciom w zabawach oraz uczeniu się pozytywnych zachowań.

Uwaga! Każde zajęcia mogą rozpoczynać się od przywitania się dzieci z pacynkami i kończyć pożegnaniem się z nimi. Nauczyciel może używać pacynek do przedstawiania dzieciom celów zajęć oraz przekazywania poleceń, instrukcji itd.

6. ***Pokaż, jak się czujesz*** – opowieść ruchowa na podstawie opowiadania.

Nauczyciel opowiada dzieciom najważniejsze wydarzenia, które dotyczyły trudnych uczuć przeżywanych przez Łukasza i Jakuba, a dzieci interpretują opowieść ruchem, mimiką, gestem.

7. ***Organizacja kącika relaksacyjnego.***

Dzieci wraz z nauczycielem wybierają ciche miejsce w sali na kącik relaksacyjny. Rozkładają obszerny, wygodny materac z dwiema poduszkami, na których umieszczają pacynki psa Maksa i lwa Lea. Nauczyciel informuje dzieci, że mogą (za zgodą rodziców) przynieść z domu jedną ulubioną zabawkę pluszową (lub poduszeczkę) i umieścić ją w kąciku relaksacyjnym obok pacynek Maksa i Lea.

SPOTKANIE 3.

Temat: MOJA RADOŚĆ, WESOŁOŚĆ, SMUTEK …

Cele:

- rozwijanie zdolności poznawania, rozpoznawania, nazywania i wyrażania własnych uczuć mimiką, ruchem, gestem, słowami,
- doświadczanie przez dzieci związku między przeżywanymi uczuciami, myślami i zachowaniem,
- rozwijanie umiejętności koncentrowania się na uczuciach wyrażanych przez innych.

Pomoce dydaktyczne: duże lustro w sali zabaw, lusterka dla każdego dziecka (można poprosić dzieci o przyniesienie ich z domu), papier wycięty w kształcie owalu twarzy (po 4 – 5 dla każdego dziecka), magnetofon, mikrofon „dziennikarski" lub kamera, pacynka lwa Leo.

Przebieg:

Poinformowanie dzieci o celach spotkania np. *Dzisiaj będziemy uczyć się rozpoznawania, nazywania i wyrażania własnych uczuć po to, byśmy mogli lepiej bawić się i współpracować.* Zabawom dzieci towarzyszy lew Leo.

1. ***Widzę, poznaję i rysuję swoje uczucia*** – obserwacja wyrażanych uczuć oraz ich rysowanie.

Dzieci i nauczyciel siadają przy stolikach, rozkładają przed sobą kredki, wycięte z kartonu owale twarzy (po 4 – 5 szt.) oraz małe lusterka. Zadaniem wszystkich osób jest zaobserwować swoją twarz (oczy, nos, usta, policzki, brwi) w lusterku w trakcie wyrażania wybranych uczuć (np. radości, smutku, złości, strachu itd.) i narysować każde z uczuć na osobnym owalu. Po skończeniu pracy wszyscy siadają w dużym kole na dywanie i rozkładają „minki" przed sobą w szeregu.

2. ***Obserwuję swoje uczucia*** – rozmowa.

Dzieci siadają z „minkami" (patrz: pkt. 2 spotkania) na dywanie w kole. Na podane przez nauczyciela hasło np. „radość" itd., wszyscy przesuwają odpowiednie „minki" bliżej środka koła. Postępujemy w ten sam sposób z każdą z „minek" przedstawiających uczucia, aż do ich wyczerpania. Przy każdym z nich nauczyciel zadaje dzieciom pytania od 1. do 4.

- *Co się dzieje z naszymi oczami, ustami, nosem i policzkami, gdy przeżywamy ...* (nazwa uczucia, np. *radość*)? Jeśli dzieci mają trudności z odpowiedzią na to pytanie, to mogą podejść do lustra i jeszcze raz sprawdzić jak wygląda ich twarz, kiedy wyrażają dane uczucie.
- *Jakie podobieństwa (różnice) dostrzegacie na swoich rysunkach w sposobie wyrażania uczucia?*
- *Co myślicie, kiedy przeżywacie*....(nazwa uczucia)*?*
- *Jak się zachowujecie, kiedy przeżywacie*...(nazwa uczucia)*?* Dzieci pokazują zachowania mimiką, ruchem, gestem, słowami.

Rysunki twarzy przedstawiające uczucia (np. radości/ szczęścia, smutku/ żalu, złości/ gniewu, strachu, zdziwienia, zaciekawienia, znudzenia) dzieci gromadzą w swoich teczkach (portfolio) z naklejką UCZĘ SIĘ POZYTYWNYCH ZACHOWAŃ.
Uwaga! Warto w tej sytuacji zrobić dzieciom fotografie, które zostaną umieszczone we wspólnym albumie i wykorzystane podczas kolejnych zajęć.

3. ***Dzieci które*** ... – zabawa.

Dzieci siedzą w kręgu na dywanie, a nauczyciel wypowiada następujące słowa:
Zamieniają się miejscami dzieci, które:

- cieszą się, kiedy zrobią coś dobrego,
- cieszą się, kiedy inne dzieci się z nimi bawią,
- są zdziwione, kiedy ich nauczyciel nie przyjdzie do przedszkola,
- są smutne, kiedy stłuką sobie kolano,
- wstydzą się, kiedy zrobią coś złego,
- są radośni, kiedy dostaną prezent.

Dzieci, które identyfikują się z danym zdaniem wstają i szybko zmieniają miejsce w kole.

4. ***Pokaż mi swoje uczucia*** – zabawa w parach.

Dzieci dobierają się w pary i stają naprzeciwko siebie. Jedno dziecko jest lustrem, a drugie osobą wyrażającą uczucia mimiką i ruchem. Zabawa rozpoczyna się, gdy nauczyciel lub wybrane dziecko poda nazwę uczucia, np. *smutek*. Dziecko-lustro stara się naśladować dziecko wyrażające uczucie. Na klaśnięcie nauczyciela role dzieci się zmieniają. Na hasło „zmiana" każde dziecko zmienia partnera zabawy.

5. ***Uczucia można wyrażać*** – słuchanie muzyki.

Dzieci mogą słuchać muzyki siedząc na dywanie i odgadywać jej nastrój lub poruszać się swobodnie przy muzyce z chustką (wstążką, gazetą) zgodnie ze swoimi przeżyciami.

6. ***Porozmawiajmy o uczuciach*** – wywiad z dziećmi (można nagrać wypowiedzi dzieci lub je sfilmować **za ich zgodą oraz zgodą rodziców**).

Nauczyciel wchodzi w rolę dziennikarza, który ma za zadanie przeprowadzić i nagrać wywiad z dziećmi na temat uczuć. W tym celu zadaje im pytania, a dzieci odpowiadają na nie do mikrofonu:

- *Czym są uczucia?*
- *Jakie uczucia znacie?*
- *Jakie uczucia przeżywacie?*
- *Które uczucia są przyjemne?*
- *W jakich sytuacjach je przeżywaliście?*
- *Które uczucia są nieprzyjemne?*
- *W jakich sytuacjach je przeżywaliście?*
- *W których miejscach ciała czujecie uczucia?* (Można poprosić dzieci by pokazywały na własnym ciele lub/i na schematach ciała ludzkiego).
- *Jak można wyrazić własne uczucia?* Nauczyciel (dziennikarz) prosi chętne dzieci, by pokazały przed dużym lustrem, jak można wyrazić wybrane uczucie,

np. radość i szczęście, smutek i żal, złość i gniew, strach, zdziwienie, zaciekawienie, znudzenie.

Po zakończeniu wywiadu nauczyciel informuje dzieci, że przed rozpoczęciem następnego spotkania będą mogły wysłuchać lub/ i obejrzeć nagrania.

7. ***Podsumowanie zajęć.*** Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym z Leo i innymi zabawkami pluszowymi.

SPOTKANIE 4.

Temat: CZUJĘ, MYŚLĘ I DZIAŁAM.

Cele:

- rozwijanie zdolności dzieci do rozumienia własnych uczuć – ich związku z sytuacją, przyczyn i skutków – określanie przez dzieci, co i w jakich sytuacjach je cieszy, złości/ denerwuje, smuci, dziwi, ciekawi, nudzi, co wtedy myślą, czują oraz jak się zachowują,
- doskonalenie umiejętności rozpoznawania (po wyrazie twarzy), nazywania, rozumienia i akceptowania uczuć innych.

Pomoce dydaktyczne: album do założenia *ZŁOTEJ KSIĘGI POZYTYWNYCH ZACHOWAŃ (dalej: ZKPZ)*, zabawa „Dom z klocków" (źródło: Podhájecká M., Gerka V., 2013. *Gra edukacyjna oknem do poznawania dziecięcego świata.* Warszawa: Wydawnictwo ERICA, s. 98.), różne rodzaje klocków, pudełka tekturowe różnej wielkości i kształtu, taśma malarska, zdjęcia, ilustracje i rysunki przedstawiające różne osoby (dzieci i dorosłych) w zróżnicowanych sytuacjach związanych z wyrażaniem uczuć, pacynki lwa Leo i psa Maksa.

Przebieg:

1. Wywiad – wysłuchanie lub/ i obejrzenie wywiadu nagranego w czasie poprzedniego spotkania.

Maks (nauczyciel) chwali dzieci za umiejętność pozytywnego wyrażania uczuć, informując jakie to ma znaczenie dla skutecznego i zgodnego porozumiewania się. Może powiedzieć np. „*Cieszę się, że potrafisz śmiało mówić o swoich uczuciach (zachowaniu), gdyż to pozwala nam lepiej cię zrozumieć; Potrafisz dobrze się zachować w grupie i dlatego możemy cię naśladować; Twoje zachowanie jest dobre, więc zasługuje na wpisanie do ZKPZ"*. Pokazuje dzieciom dużą księgę (w oprawie w kolorze złota), z której odczytuje wypowiedzi dzieci dotyczące zasad wyrażania uczuć słowami, ruchem, mimiką (zapisy z poprzednich spotkań). Rozdział w księdze może być zatytułowany np. *SPOSOBY WYRAŻANIA UCZUĆ*. Księga może być wzbogacana o nowe wpisy, rysunki i zdjęcia w trakcie realizacji programu.

2. Poinformowanie dzieci o celach spotkania, np. *Dzisiaj będziemy uczyć się rozpoznawać, co i w jakich sytuacjach nas cieszy, złości/ denerwuje, smuci, dziwi, ciekawi, nudzi i co wtedy myślimy oraz jak się zachowujemy.*

3. Dom z klocków – zabawa w grupach.
Leo (nauczyciel) dzieli dzieci na grupy. Każda grupa otrzymuje swój „materiał budowlany". Zadaniem dzieci jest zbudowanie – przy użyciu wszystkich klocków i pudełek – domu, w którym chciałyby razem zamieszkać. Warunkiem jest, aby dzieci podczas pracy ze sobą nie rozmawiały. Mogą się porozumiewać jedynie przy pomocy gestów i mimiki. Po zakończeniu budowy dzieci interpretują jej przebieg, problemy wynikające z takiej współpracy.

4. Skąd się biorą uczucia, myśli i zachowania? – praca z wykorzystaniem techniki niedokończonych zdań.
Dzieci siedzą w kole. Zadaniem każdego z nich jest dokończyć rozpoczęte przez nauczyciela następujące zdanie: *Jestem zła/ -y (lub: smutna/ -y, przestraszona/ -y, zdziwiona/ -y, zawstydzona/ -y, gdy* (sytuacja wywołująca uczucie) ……. *Wtedy myślę, że* …… (opis zachowania).
Pierwszą osobą, która wypowiada uzupełnione zdanie jest nauczyciel lub/ i inna osoba pracująca z dziećmi w grupie. Opiszą oni pozytywne sposoby radzenia sobie z uczuciami. Można notować opisywane przez dzieci pozytywne zachowania. Gdy wszystkie dzieci wypowiedzą się, rozmawiamy o podobieństwach i różnicach dotyczących źródeł poszczególnych uczuć i zachowań przejawianych pod ich wpływem. Zwracamy uwagę na fakt, że różne osoby różnie myślą i reagują w podobnych sytuacjach. Informujemy dzieci, że oceniamy zachowania, które mogą być pozytywne lub niedopuszczalne, a nie myśli i uczucia. Ustalamy z dziećmi, które zachowania są pozytywne i wpisujemy je do *ZKPZ* pod hasłem *POZYTYWNE SPOSOBY RADZENIA SOBIE Z UCZUCIAMI.*

5. Uczucie na fotografii – zabawa z całą grupą.
Dzieci i nauczyciel siedzą w dużym kole na dywanie. Jedno z dzieci wchodzi do środka koła i wyraża mimiką, ruchem oraz słowami wybrane uczucie, np. szczęście, mówiąc *Jestem szczęśliwa* (uśmiecha się przy tym radośnie). Do dziecka w środku koła mogą dołączać inne dzieci, według kolejności zgłaszania się, jeśli potrafią inaczej nazwać stan emocjonalny przeżywany przez osobę szczęśliwą. Mogą powiedzieć, np. *Jestem radosna/ -y, wesoła/ -y, ucieszona/ -y, zachwycona/ -y, przyjazna/ -y, koleżeńska/ -y, rozradowana/ -y, uszczęśliwiona/* -y itp. Po wyczerpaniu pomysłów dzieci, które znalazły się w kole pozują do zdjęcia, wyrażając jednocześnie uczucie (np. na hasło np. „szczęście" lub „teraz", albo „start"). Pozostałe dzieci robią im zdjęcie „na niby". Nauczyciel może fotografować dzieci.
Poniżej przedstawiamy nazwy wybranych uczuć i odpowiadające im określenia różnorodnych stanów emocjonalnych.

- Smutek – *smutna/ -y, nieszczęśliwa/ -y, strapiona/ -y, zmartwiona/ -y, zasmucona/ -y, ponura/ -y itp.,*
- Złość – *rozzłoszczona/ -y, wściekła/ -y, rozgniewana/ -y, zdenerwowana/ -y, w złym nastroju itp.,*
- Strach – *przestraszona/ -y, zalękniona/ -y, przerażona/ -y itp.*

6. ***Przeżycia dzieci?*** – zabawa na odreagowanie emocji.

Dzieci stoją w pozycji stojącej na dywanie i słuchając słów nauczyciela – Maksa – reagują na nie w dowolny sposób ruchem, gestem i słowami.

Nauczyciel może wypowiadać następujące hasła:

- *Dzieci boją się myszy.*
- *Dzieci złoszczą się, gdy w sali jest nieporządek.*
- *Dzieci cieszą się, że chodzą do przedszkola.*
- *Dzieci cieszą się, ponieważ mają przyjaciół w grupie.*
- *Dzieci są szczęśliwe, ponieważ do przedszkola przyszedł św. Mikołaj.*
- *Dzieci dziwią się, kiedy ulubiony kolega nie przyjdzie do przedszkola.*
- *Dzieci smucą się, gdy inne dzieci nie chcą się z nimi bawić.*
- *Dzieci wstydzą się, gdy zrobią komuś coś złego.*

7. ***Inni też wyrażają uczucia*** – wykonywanie plakatu.

Dzieci siedzą w kole. Nauczyciel informuje dzieci, że będą w 4 grupach robić plakat o tym, jak różne osoby zachowują się w różnych sytuacjach pod wpływem uczuć (radości, złości, strachu, zdziwienia).

Uwaga! Warto dokonać podziału dzieci na grupy losowo. W tym celu nauczyciel wskazuje dłonią dzieci po kolei, wypowiadając jednocześnie nazwę uczucia (radość, złość, strach, zdziwienie). Zadaniem dzieci jest dobrze zapamiętać nazwę „swojego" uczucia, gdyż grupy będą utworzone według ich nazw. Po skończonej pracy dzieci siadają w kole na dywanie. Przedstawiciele grup pokazują dzieciom plakaty opowiadając, w jakich sytuacjach, z jakiego powodu i jak przedstawione na plakatach osoby cieszą się, złoszczą się, boją się i dziwią. Oceniają zachowania i wskazują jak należy poprawnie się zachowywać.

8. ***Odpoczynek przy spokojnej muzyce w kąciku relaksacyjnym.***

SPOTKANIE 5.

Temat: LUBIĘ, GDY INNI SĄ RADOŚNI.

Cele:

- rozwijanie zdolności dzieci do rozpoznawania własnych myśli i uczuć, które powstają pod wpływem obserwacji uczuć przejawianych przez innych,
- doskonalenie umiejętności rozpoznawania reakcji innych na przejawiane przez dzieci uczucia.

Pomoce dydaktyczne: zdjęcia dzieci i osób dorosłych wyrażających różne uczucia w różnych sytuacjach i z różnych przyczyn (przyczyna powinna być na zdjęciu widoczna), pacynki Lea i Maksa, różne zabawki (po jednej dla każdego dziecka).

Przebieg:

1. Odczytanie dzieciom POZYTYWNYCH SPOSOBÓW RADZENIA SOBIE Z UCZUCIAMI, które zostały zapisane w *ZKPZ* po poprzednim spotkaniu.

2. Poinformowanie dzieci o celach spotkania, np. *Dzisiaj będziemy rozpoznawać reakcje innych na nasze uczucia i nasze reakcje na uczucia innych.*

3. Widzę, myślę i czuję – zabawa.

Dzieci i nauczyciel ustawiają się w 2 współśrodkowe okręgi, w których osoby stoją twarzami do siebie (potrzebna jest parzysta liczba osób). Osoby stojące w kręgu zewnętrznym pokazują wybrane przykre uczucie (smutek, złość), natomiast osoby stojące w kręgu wewnętrznym reagują na nie zachowaniem (np. przytulają, pocieszają), po czym następuje zmiana. Następnie dzieci z kręgu wewnętrznego przemieszczają się w prawo, tworząc parę z innym dzieckiem i zabawa toczy się dalej.

Uwaga! Niektóre dzieci mają potrzebę zachowania dystansu i dlatego nie należy ich zmuszać do zbyt bezpośredniego kontaktu z innym dzieckiem.

4. Jak się zachowam? – scenki improwizowane (dla starszych przedszkolaków).

Dzieci siedzą w kole i odliczają do czterech. W ten sposób można dokonać losowego przydziału dzieci do grup zadaniowych (dzieci z jednakowymi numerami będą pracowały ze sobą). Następnie dzieci w poszczególnych grupach przygotowują scenki według sytuacji wyjściowych podanych przez nauczyciela. Role do odegrania w scence proponuje dzieciom nauczyciel. Udział dzieci w inscenizacji jest dobrowolny. Po odegraniu ról następuje rozmowa na temat samopoczucia dzieci w roli, zachowania się poszczególnych dzieci, samoocena i ocena zachowań dzieci.

Uwaga! Nauczyciel wprowadza dzieci w role i wyprowadza je z nich np. klaśnięciem w dłonie, informując: *Jesteście w roli. Już nie jesteście w roli.* Należy także powiedzieć dzieciom, że mogą ujawniać w zachowaniu to, co czują i co myślą.

Sytuacje wyjściowe:

<u>Grupa 1.</u>

Dzieci bawią się w sali zabaw. Nauczycielka rozmawia z Ewą. Maks siedzi smutny z dala od grupy, w ręku trzyma małe auto i nie chce się bawić. Karolina, Iga, Jan i Piotr chcieliby się z nim pobawić.

<u>Grupa 2.</u>

Dzieci bawią się w sali. Adam popchnął Milana, który stłukł sobie łokieć. Chłopiec jest smutny, odczuwa ból, płacze. Ewa, Maja, Jarek i Renata widzieli, co się stało. Nauczycielka niczego nie zauważyła.

<u>Grupa 3.</u>

Kilkoro dzieci siedzi przy stoliku i rysuje. Nadia gniewa się na Marię, która przez przypadek zniszczyła jej rysunek. Pozostałe dzieci: Ala, Ewa, Diana i Adam siedzą przy stoliku obok dziewczynek.

<u>Grupa 4.</u>

Ala przyszła do przedszkola zapłakana i usiadła w kąciku obok dużego misia. Podchodzą do niej Marcin, Paula i Ewa.

5. ***Skąd się wzięło to uczucie?*** – obserwacja zdjęcia i snucie domysłów na temat przyczyn uczuć przeżywanych przez osoby.

Nauczyciel przygotowuje zdjęcia – zagadki (ilustracje, rysunki), które przedstawiają osoby przejawiające różne uczucia. Zdjęcie jest częściowo zakryte w miejscu, w którym przedstawiona jest przyczyna uczucia, np. radość z otrzymania prezentu. Dzieci obserwują zdjęcie, nazywają uczucie przejawiane przez osobę, a następnie podają możliwe źródła uczucia. Nauczyciel odkrywa zasłoniętą część zdjęcia, która pokazuje przyczynę wyrażanych przez osoby uczuć i razem z dziećmi formułuje zdanie opisujące uczucia i ich przyczyny.

6. ***Dobre zachowania*** – odpowiedzi na pytania.

Dzieci losują pytania z worka. Następnie są one odczytywane przez nauczyciela.
Zestaw pytań:
Co czujesz/ myślisz/ robisz, gdy widzisz, że inne dziecko np.:

- płacze, bo zgubiło ulubioną zabawkę,
- smuci się, ponieważ zostało uderzone przez inne dziecko,
- złości się/ denerwuje, ponieważ nie może sobie poradzić z zapięciem guzików,
- płacze, ponieważ inne dzieci śmiały się z niego,
- smuci się, ponieważ inne dziecko zniszczyło mu rysunek,
- boi się, że inni nie będą chcieli się z nim bawić,
- płacze, ponieważ przegrało w grze,
- gniewa się na ciebie i nie chce się z tobą bawić, ponieważ przez przypadek zepsułaś/ -eś mu domek z klocków, który długo budowało.

7. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym przy muzyce i zabawa pluszowymi maskotkami***.

SPOTKANIE 6.

Temat: MOJE UCZUCIA SIĘ ZMIENIAJĄ.

Cele:

- rozwijanie zdolności kierowania własnymi emocjami oraz wyrażania ich w sposób akceptowany społecznie,
- poznanie wybranych sposobów na rozładowywanie trudnych emocji.

Pomoce dydaktyczne: kalendarz tygodniowy, koła wycięte z papieru, klej, duże pudło tekturowe, nożyce, taśma malarska, papier kolorowy, flamastry, piłka.

Przebieg:

1. ***Poinformowanie dzieci o celach spotkania***, np. *Dzisiaj będziemy uczyć się sposobów radzenia sobie z własnymi emocjami w różnych sytuacjach.*

2. ***Pokażę moje emocje*** – zabawa przy muzyce.

Leo (nauczyciel) włącza spokojną muzykę, przy której dzieci będą pokazywały, jak smuci się (potem kolejno: złości, cieszy, boi, dziwi, nudzi się) ich noga, stopa, głowa, ręka, pupa.

3. ***Radzę sobie z emocjami w trudnych sytuacjach*** – zabawa z całą grupą.

Nauczyciel proponuje dzieciom występ w programie telewizyjnym na temat radzenia sobie z nieprzyjemnymi uczuciami. Najpierw trzeba zrobić telewizor z dużego pudła tekturowego, papieru kolorowego itp., potem wybrać dzieci-dziennikarzy do prowadzenia programu, zorganizować widownię i można rozpocząć zabawę. Każde dziecko zamknie na chwilę oczy i pomyśli co robi, aby poradzić sobie ze uczuciem strachu lub smutku/ żalu, złości/ gniewu. Dzieci występują w oknie telewizora według kolejności zgłoszeń. Nauczyciel zapisuje wypowiedzi dzieci, które znajdą się w *ZKPZ* pod hasłem: *UMIEM RADZIĆ SOBIE ZE SWOIMI EMOCJAMI.*

4. ***Wyrzuć strach do kosza*** – ćwiczenie na wygaszanie negatywnych emocji.

Dzieci rysują na małych karteczkach to, czego się boją (na jednej kartce jeden rysunek). Następnie zgniatają swoje rysunki i wyrzucają je do kosza. Następnie wszystkie rysunki są wyjmowane przez Maksa i kolejno odczytywane. Maks i inne dzieci wyjaśniają, dlaczego nie trzeba się bać obiektów, które dzieci narysowały.

5. ***Taniec ze wstążkami*** – zabawa.

Każde dziecko wybiera sobie 2 wstążki w dowolnym kolorze (wstążki o szerokości ok. 6 – 10 cm i długości ok. 70 cm). Nauczyciel włącza muzykę, a dzieci tańczą ze wstążkami dowolny taniec indywidualnie, w parach lub w grupach.

6. ***Mam swoje sposoby na nieprzyjemne uczucia*** – rozmowa, pokaz, oglądanie ilustracji.

Dzieci i nauczyciel stoją w kole. W środku koła na krzesłach siedzą Maks i Leo, którzy obserwują dzieci. Nauczyciel pokazuje dzieciom „minki" przedstawiające złość/ gniew, strach, smutek/ żal. Razem z dziećmi określa ich znaczenie, a następnie pyta dzieci, jakie znają sposoby na radzenie sobie z tymi uczuciami. Dzieci chętne pokazują i omawiają swoje sposoby (np. dziecko mówi: *Kiedy jest mi smutno, to pytam kolegę, czy może się ze mną pobawić*), a pozostałe naśladują je. Nauczyciel może wykorzystać ilustracje, które dzieciom pokażą Maks i Leo (Załącznik nr 2).

7. ***Moje uczucia są jak…*** – odreagowanie nieprzyjemnych uczuć ruchem, słowami, gestem i mimiką.

Jedno chętne dziecko podchodzi do dużego lustra, mówiąc np. *Mój smutek (strach, gniew, złość, żal itp.) jest jak…. (określenie i gest, ruch oraz mimika).* Pozostałe dzieci naśladują jego ruchy i gesty, mówiąc: *Jej (jego) smutek jest jak… (określenie)* itd.

8. ***Przeżywamy trudne uczucia*** – praca plastyczna w grupach.

Zadaniem dzieci jest narysowanie kto (co) może ich pocieszyć i uspokoić, gdy przeżywają trudne uczucia. Potrzebny jest duży papier pakowy, kredki, flamastry, kolorowe czasopisma, klej. Dzieci decydują (w dobranych losowo grupach trzy-,

czteroosobowych o rodzaju uczucia, które będzie tematem ich rysunków. Po ukończeniu prac następuje ich prezentacja oraz rozmowa z dziećmi o tym kto (co) je uspakaja i pociesza oraz jak można kogoś uspokoić i pocieszyć.

SPOTKANIE 7.

Temat: JESTEŚMY PODOBNI I RÓŻNI.

Cele:

- poznawanie, określanie i rozróżnianie przez dzieci cech swojego wyglądu oraz cech psychicznych,
- dostrzeganie i określanie różnic w wyglądzie i cechach psychicznych innych osób.

Pomoce dydaktyczne: kartki, kredki, zabawa *To jestem ja* (źródło: Podhájecká M., Gerka V. (2013). *Gra edukacyjna oknem do poznawania dziecięcego świata.* Warszawa: Wydawnictwo ERICA, s. 150).

Przebieg:

1. Odczytanie ze ZKPZ umiejętności dzieci w zakresie radzenia sobie ze swoimi emocjami.

2. Poinformowanie dzieci o celach spotkania, np. *Dzisiaj będziemy uczyć się obserwować siebie oraz inne dzieci po to, aby dostrzec jak wyglądamy, kim i jacy jesteśmy oraz czym się różnimy.*

3. Narysuj swój portret – zabawa z lusterkami.

Dzieci i nauczyciel obserwują swoje twarze w małych lusterkach, a następnie rysują swoje portrety. Wszyscy po kolei krótko opowiadają o wyglądzie swojej twarzy (kolorze oczu i włosów oraz kształcie głowy, brwi, nosa i ust). Na zakończenie uzupełniają zdanie: *W mojej twarzy najbardziej podoba mi się….* Portrety znajdą się najpierw na wystawie prac plastycznych, a potem w portfolio dzieci.

4. To jestem ja – zabawa.

Dzieci siedzą w kole. Dziecko, które trzyma piłkę mówi: *Mam na imię….* (imię) *i lubię…* (np. jeść lody), a następnie toczy piłkę do wybranego dziecka. Dziecko, które otrzymało piłkę wraz ze wszystkimi dziećmi mówi: *Masz na imię….* (wymienia imię kolegi, od którego otrzymało piłkę) i *lubisz….*, a następnie mówi jak samo ma na imię i co lubi. Zabawa trwa tak długo, aż wszystkie dzieci przedstawią się sobie.

5. Wszyscy, którzy…. – zabawa integrująca grupę.

Dzieci siedzą na krzesłach w kole. Zamieniają się miejscami, gdy nauczyciel wypowie następujące słowa:

Zamieniają się miejscami wszyscy, którzy:

- mają niebieskie i brązowe oczy (lub: niebieskie i zielone; czarne i niebieskie),

- mają długie włosy (lub: krótkie i średniej długości; długie i krótkie),
- mają włosy jasne i brązowe (lub: czarne i blond; czarne i brązowe),
- mają długie i krótkie nosy (lub: grube i zadarte; małe i długie),
- noszą okulary,
- noszą kucyki i warkocze,
- są weseli i mili.

6. ***Kim jesteś?*** – rysunek rodziny.

Dzieci i nauczyciel rysują członków swojej rodziny. Po skończonej pracy wszyscy razem oglądają rysunki i rozmawiają o więzach pokrewieństwa. Nauczyciel kieruje rozmową w taki sposób, by dzieci mogły powiedzieć, kim są dla nich przedstawione na rysunku osoby oraz dlaczego mogą być z nich dumni.
Uwaga! Ze starszymi dziećmi można wykonać drzewo genealogiczne.

7. ***Najpiękniejszy taniec dla mojej rodziny*** – zabawa przy muzyce.

Dzieci odliczają do dwóch – te z numerem „1" będą fotografami, a z numerem „2" będą tańczyć dowolny taniec przy muzyce, dopóki nie nastąpi w niej przerwa. Wtedy zastygną w bezruchu, a dzieci-fotografowie zrobią im zdjęcia. Po kilku przerwach następuje zmiana ról i zabawa toczy się dalej.

8. ***O kim mówię?*** – zabawa.

Dzieci siedzą w kole, przyglądając się uważnie swoim kolegom, którzy po kolei wstają, podają swoje imię i mówią: *Taka/ -i jestem* (robią jakąś minę i pozę) i obracają się wokół własnej osi, a następnie siadają na swoje miejsce. W zależności od decyzji nauczyciela, po skończonej prezentacji każde dziecko po kolei może opowiedzieć o wyglądzie i cechach psychicznych wybranego dziecka (nie patrząc na nie), a pozostałe zgadują, o kim jest mowa.

9. ***Odpoczynek z maskotkami w kąciku relaksacyjnym przy spokojnej muzyce***.

SPOTKANIE 8.

Temat: MAM MOCNE I SŁABE STRONY.

Cele:
- umożliwianie dzieciom budowania samoświadomości i poczucia pewności siebie,
- wspieranie dzieci w rozpoznawaniu i nazywaniu swoich mocnych i słabych stron,
- doskonalenie umiejętności autoprezentacji,
- umożliwianie dzieciom doświadczania pozytywnych efektów swoich działań.

Pomoce dydaktyczne: papier do rysowania, kredki, maskotki pluszowe, fotografie dzieci, klej, nożyczki, czasopisma, farby, lupa, *Album wspomnień* (źródło: Podhájecká M., Gerka V., 2013. *Gra edukacyjna oknem do poznawania dziecięcego świata.* Warszawa: Wydawnictwo ERICA, s. 89).

Przebieg:

1. Poinformowanie dzieci o celach spotkania, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć rozpoznawania i nazywania swoich mocnych i słabych stron.*

2. Album wspomnień – praca z całą grupą.

Każde dziecko nakleja swoją fotografię na kartkę papieru, a następnie wycina z papieru kolorowego to, co lubi najbardziej i przykleja te wycinanki wokół swojej fotografii. Pod swoją fotografią umieszcza odcisk kciuka. Dzieci mogą oglądać przez lupę odciski swoich kciuków. Jest to okazja do rozmowy o tym, że każdy odcisk jest niepowtarzalny ze względu na występujące u ludzi różnice w układzie linii papilarnych.

3. Co twoi rodzice lubią w tobie najbardziej? – praca w parach.

Dzieci dobierają się w pary i na zmianę mówią sobie, co rodzice lubią w nich najbardziej. W czasie rozmowy dziecko, które słucha, robi sobie symboliczne rysunki (notatki) na kartce. Po wykonaniu zadania wszystkie dzieci siadają w kole na dywanie i w tych samych parach na zmianę opowiadają, co w ich kolegach lubią ich rodzice najbardziej.

Uwaga! Dzieci mogą same mówić o tym, co ich rodzice lubią w nich najbardziej. Wypowiedzi dzieci warto nagrać i odtworzyć rodzicom podczas spotkania lub uroczystości z udziałem rodziców w przedszkolu. Należy wcześniej uzyskać zgodę rodziców na publiczne odtworzenie nagrania.

4. Jestem wyjątkowa/ -y ponieważ… – autoprezentacja swoich mocnych stron.

Dzieci siedzą w kole i zastanawiają się przez chwilę, co je wyróżnia wśród innych osób, w czym są wyjątkowe. Następnie nauczyciel, jako pierwszy, stojąc mówi: *Jestem wyjątkowy, ponieważ…* (wymienia swoje mocne strony, które mogą dotyczyć cech wyglądu, wiedzy, umiejętności, pomysłowości). Po skończonej prezentacji każda osoba otrzymuje oklaski i np. medal „Za wyjątkowość" – w złotym kolorze, wycięty z papieru samoprzylepnego.

Uwaga! Wypowiedź można także zacząć od słów *Można mnie polubić, ponieważ…* (dzieci mogą wymieniać swoje cechy psychiczne, umiejętności, itp.).

5. Kto jest twoim bohaterem? – rysunek, rozmowa.

Maks (nauczyciel) rozmawia z dziećmi o tym, co oznacza słowo *bohater* i kogo możemy nazwać bohaterem. Następnie każde dziecko rysuje indywidualnie swojego bohatera, kogoś kogo chce naśladować. Po skończonej pracy dzieci siadają w kole i oglądają rysunki, przekazując je sobie kolejno. Następnie każde dziecko wstaje i mówi np. *To jest mój bohater* (imię lub nazwa)*, którego chciałabym/ chciałbym naśladować, ponieważ….* Nauczyciel może nagrać wypowiedzi dzieci i po zakończeniu prezentacji odtworzyć je dzieciom lub/ i zapisać pozytywne zachowania bohaterów dziecięcych w *ZKPZ* pod hasłem *POZYTYWNE ZACHOWANIA MOJEGO BOHATERA*.

6. Zatańczę z… – taniec przy muzyce z wybraną maskotką.

Każde dziecko bierze sobie wybraną zabawkę pluszową (można także wybrać Leo i Maksa) i tańczy z nią swobodny taniec przy muzyce. Kiedy nastąpi przerwa w muzyce,

dzieci wymieniają się pluszakami i zabawa trwa dalej.
Uwaga! Pary dzieci i pluszaków mogą się łączyć np. w czwórki. Na przerwę w muzyce następuje wymiana dzieci w parach i ich pluszaków.

7. ***Nikomu nie powiem, że …*** – rozmowa.

Dzieci siedzą na dywanie ze swoimi ulubionymi maskotkami pluszowymi na kolanach. Najpierw po cichutku, a potem kolejno głośno wypowiadają zdanie, np. *Nikomu nie powiem, że (np. lubię, boję się, cieszy mnie, smuci mnie, wstydzę się, złoszczę się).* Następnie rozmawiamy z dziećmi o tym, że każdy ma prawo do tajemnicy oraz dlaczego należy mówić najbliższym osobom o swoich problemach i kłopotach oraz trudnościach.

8. ***Umiem, uczę się (ćwiczę), nie umiem, ale chcę się nauczyć*** – pantomima, rozmowa.

Każde dziecko pokazuje ruchem, co umie już zrobić dobrze i co jeszcze ćwiczy. Na chwilę przy tym zastyga w bezruchu, a nauczyciel robi mu zdjęcia. Pozostałe dzieci obserwują i odgadują, co dziecko umie i czego się uczy. Następnie wszyscy siadają w kole i – zaczynając od nauczyciela – mówią po kolei, czego jeszcze nie umieją, ale chcą się nauczyć.

9. ***Co mogę zrobić dla innych?*** – prace dowolne według pomysłów i decyzji dzieci. Nauczyciel przypomina dzieciom o ich mocnych stronach i proponuje, by wszyscy zrobili coś, co potrafią najlepiej dla wybranego dziecka (dzieci muszą wybrać coś, co jest możliwe do wykonania w sali przedszkolnej). Nauczyciel notuje kto, co i komu podarował w *ZKPZ* pod hasłem *DOBRE ZACHOWANIA*.

10. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym przy spokojnej muzyce***.

SPOTKANIE 9.

Temat: DOBRZE SIĘ ZACHOWUJĘ.

Cel:

- doskonalenie umiejętności wyjaśniania przez dzieci przyczyn swoich zachowań oraz ich oceniania.

Pomoce dydaktyczne: kartki, kredki, kolorowe czasopisma, nożyce, klej, małe kolorowe karteczki.

Przebieg:

1. ***Odczytanie ze ZKPZ nazw najlepszych rzeczy, które dzieci wykonały dla innych*** w czasie poprzednich zajęć.

2. **Poinformowanie dzieci o celu spotkania**, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć wyjaśniać i oceniać swoje zachowania.*

3. ***Dobrze zachowuję się w przedszkolu…*** – rysunek, rozmowa.

Dzieci i nauczyciel samodzielnie rysują po jednej sytuacji, w której dobrze się zachowali w przedszkolu. Chętne dzieci po kolei krótko opowiadają o swoich dobrych zachowaniach, wyjaśniając dlaczego tak się zachowywały. Każde dziecko otrzymuje gratulacje lub oklaski. Opisy dobrych zachowań znajdą się w *ZKPZ* pod hasłem *DOBRZE ZACHOWUJĘ SIĘ W PRZEDSZKOLU.*

Uwaga! Rysunki należy także umieścić na wystawie, a następnie w portfolio dzieci.

4. ***Nasze dobre zachowania*** – obserwacja zdjęcia.

Dzieci, Maks i Leo oraz nauczyciel wspólnie oglądają zdjęcia przedstawiające dzieci z grupy w sytuacjach zabaw, gier, wycieczek i uroczystości przedszkolnych. Zadaniem dzieci jest znalezienie na zdjęciu siebie w sytuacji dobrego zachowania, pokazanie zdjęcia i określenie, dlaczego tak należało się zachować.

5. ***Dobre i złe zachowania*** – pantomima (propozycja dla dzieci starszych).

Dzieci dobierają się w 4 pięcio-, sześcioosobowe grupy. Następnie grupy przygotowują i odgrywają scenki pantomimiczne (scenariusz scenki dla każdej z grup jest inny i stanowi tajemnicę dzieci z grupy).

Grupa 1.

Dziecko w przedszkolu upadło i stłukło sobie kolano. Dwoje dzieci pomaga mu wstać, otrzepuje ubranie, pociesza. Dwoje dzieci przygląda się zdarzeniu. Jedno dziecko powiadamia o tym zdarzeniu nauczyciela, który udziela mu pomocy.

Grupa 2.

Jedno dziecko zabiera zabawkę drugiemu i odchodzi. Drugie dziecko pociesza płaczącego kolegę po stracie zabawki, a pozostałe dzieci przyglądają się zdarzeniu.

Grupa 3.

Dzieci biegają. Jedno dziecko upada. Drugie dziecko pochyla się nad nim i pomaga mu wstać. Pozostałe dzieci biegają dalej.

Grupa 4.

Dzieci siedzą na dywanie i budują z klocków wieżę. Jedno dziecko burzy wieżę. Wszystkie dzieci pomagają ją odbudować dzieciom, które ją budowały.

Dzieci po każdej prezentacji wypowiadają się na temat zdarzeń, oceniają zachowania poszczególnych postaci odgrywanych przez dzieci. Mogą uzasadniać swoje oceny i proponować rozwiązania problemów.

6. ***Plakat reklamujący dobre zachowania*** – praca w grupach.

Dzieci pracują w grupach. O doborze dzieci do czterech grup decyduje kolor karteczki wylosowany przez każde z nich. Dzieci w grupach wykonują plakat pt. „Dobre zachowania”, korzystając ze zdjęć z czasopism, kleju, kredek, flamastrów, papieru kolorowego. Po ich wykonaniu prezentują swoje prace, oceniając przedstawione na nich zachowania różnych osób.

7. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i słuchanie ulubionej bajki.***

SPOTKANIE 10.

Temat: LUBIĘ BAWIĆ SIĘ W SWOJEJ GRUPIE.

Cele:

- rozwijanie twórczej aktywności dzieci,
- doskonalenie umiejętności prezentowania przez dzieci wytworów swojej pracy,
- doskonalenie umiejętności przewodzenia w zabawie,
- doświadczanie integracji (więzi) z dziećmi z grupy.

Pomoce dydaktyczne: arkusze twardej tektury, papier kolorowy, pudełka różnej wielkości, klej, taśma bezbarwna i malarska, duże arkusze papieru w różnych kolorach, tkaniny, włóczka, produkty na ciasto.

Przebieg:

1. ***Poinformowanie dzieci o celach spotkania***, np. *Dzisiaj będziemy projektować w grupach wymarzoną salę zabaw i interesujące zabawy dla dzieci.*

2. ***W mojej sali zabaw*** – zabawa z całą grupą.

Nauczyciel wydaje dzieciom następujące polecenia:

- *Kto lubi przebywać w naszej sali, podskakuje z nogi na nogę po całej sali i uśmiecha się.*
- *Kto lubi bawić się w kącikach zainteresowań, podchodzi do swojego ulubionego i pokazuje ruchem, w jaki sposób najczęściej tam się bawi.*
- *Kto nie lubi jakiegoś miejsca w naszej sali, przechodzi leniwym krokiem do tego miejsca, robi smutną minę i mówi dlaczego.*
- *Kto lubi bawić się zabawkami, staje przy swojej ulubionej zabawce, podskakuje dwa razy i macha do mnie ręką.*
- *Kto lubi tańczyć w przedszkolu, podskakuje jak piłka i uśmiecha się.*
- *Kto ma swoje ulubione miejsce na odpoczynek, zwija się przy nim w kłębuszek i na chwilę zamyka oczy.*
- *Kto lubi rysować w przedszkolu, zamienia się w kredkę, rysuje koło i uśmiecha się.*

3. ***Moja wymarzona sala zabaw*** – praca w grupach.

Nauczyciel dzieli dzieci na cztery do pięciu grup. Zadaniem grup jest opracować makietę swojej wymarzonej sali zabaw. W tym celu nauczyciel ustala z dziećmi poszczególne etapy pracy:

- uzgodnić jak będzie wyglądała ich wspólna wymarzona sala zabaw,
- wybrać odpowiednie materiały, niezbędne do jej wykonania,
- podzielić między siebie zadania,
- wykonać makietę i zaprezentować ją wszystkim osobom z grupy.

Uwaga! Na wystawę warto zaprosić dyrektora przedszkola.

4. ***Nasze zabawy w wymarzonej sali zabaw*** – praca w grupach.

Dzieci pozostają w tych samych grupach, w których opracowywały makiety. Ich zadaniem jest zaprojektowanie i przeprowadzenie zabaw, w które można się bawić w wymarzonej sali. Zabawy odbywają się np. z udziałem zabawek pluszowych.
Nauczyciel zapisuje tytuły zabaw wymyślonych przez dzieci w *ZKPZ* pod hasłem *NASZE WYMARZONE ZABAWY*.

5. Lubię bawić się z … – zabawa ruchowa.
Nauczyciel gra na tamburynie, a dzieci biegają (lub podskakują, idą) w rytm muzyki. Kiedy muzyka ucichnie, szybko ustawiają się twarzą do dziecka, z którym lubią się bawić (przy kolejnych przerwach za każdym razem przy innym dziecku).

6. Mieszanie ciasta – praca w grupie.
Nauczyciel siedzi przed dziećmi z pacynkami psa Maksa i lwa Leo w dłoniach. Częstuje dzieci kołaczem, który został przez nich upieczony. Opowiada o tym, jak przebiegało ich wspólne pieczenie, a następnie prowadzi dzieci do stolików. Dzieci stojące w grupach przy stolikach losują z worka obrazki przedstawiające produkty, które będą dodawać do wspólnie przygotowywanego ciasta. Każde dziecko odpowiada za swój produkt i dodanie go do ciasta w odpowiednim czasie. Kiedy ciasto będzie już gotowe, każde z dzieci bierze jego część, z której robi kołaczyk o dowolnym kształcie, według własnego pomysłu. Kołaczyki zostaną upieczone w przedszkolnej kuchni. Kiedy będą gotowe, Maks i Leo pochwalą dzieci za pracę. Wszyscy próbują kołaczyki i oceniają ich smak oraz pracę nad ich przygotowaniem.

7. Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i słuchanie spokojnej muzyki.

SPOTKANIE 11.

Temat: WIEM, PO CO SĄ ZASADY.

Cele:
- rozwijanie umiejętności formułowania zasad pracy w grupie oraz określania, dlaczego należy je respektować,
- rozwijanie zdolności dzieci do przestrzegania reguł współdziałania obowiązujących w zabawie i innych aktywnościach w grupie.

Pomoce dydaktyczne: szal, mikrofon, kredki, kartki, obrazki, zabawa *Zaczarowany szal* (źródło: Podhájecká M., Gerka V., 2013. *Gra edukacyjna oknem do poznawania dziecięcego świata.* Warszawa: Wydawnictwo ERICA, s. 166), pacynki Lea, Maksa.

Przebieg:
1. Nauczyciel odczytuje ze ZKPZ tytuły zabaw, które dzieci wymyśliły i zrealizowały w czasie poprzedniego spotkania.

2. ***Poinformowanie dzieci o celach spotkania***, np. *Dzisiaj będziemy opracowywać zasady pracy w grupie i uczyć się je respektować. Pomogą nam w tym nasi przyjaciele Leo, Maks.*

3. ***Zaczarowany szal*** – zabawa.

Dzieci stoją w kółku. Nauczyciel (Maks) stoi w środku koła, w ręku trzyma szal, który ma „magiczną siłę". Wypowiada swoje imię i wykonuje ruch z użyciem szala. Jego imię i ruch powtarzają wszystkie dzieci. Następnie podaje szal jakiemuś dziecku, które wypowiada swoje imię i wykonuje inny ruch – to także powtarzają wszyscy pozostali. W ten sposób w zabawie biorą udział wszystkie dzieci po kolei.

4. ***Miłe słowa*** – zabawa z całą grupą.

Dzieci i nauczyciel chodzą po sali w rytm spokojnej muzyki. Na przerwę w muzyce podchodzą do osoby stojącej najbliżej i mówią jej coś miłego (np. cieszę się, że jesteś moją koleżanką, lubię cię, lubię bawić się z tobą itp.).

5. ***Figurki*** – zabawa.

Maks – nauczyciel gra na tamburynie, a dzieci biegają podskakują lub chodzą w rytm muzyki. Na przerwę w muzyce zastygają w bezruchu jak figurki. Nauczyciel-Maks podchodzi do wybranego dziecka i próbuje je rozśmieszyć. Gdy mu się to uda, dziecko przyłącza się do Maksa (będzie także rozśmieszać dzieci) i zabawa toczy się dalej.

6. ***Zasady dobrego zachowania w przedszkolu (i nie tylko)*** – wywiad.

Nauczyciel i dzieci planują przeprowadzenie wywiadu z dyrektorem przedszkola na temat zasad dobrego zachowania w przedszkolu. Aby przygotować się do przeprowadzenia wywiadu, należy wraz z dziećmi:

- poprosić dyrektora o zgodę na udzielenie wywiadu i poinformować, jaki będzie jego temat,
- umówić się na konkretny termin i miejsce przeprowadzenia wywiadu,
- uzgodnić z dziećmi, kto będzie prowadził wywiad (ustalał kolejność zadawania pytań i udzielał głosu pytającym),
- uzgodnić, kto i jakie pytania będzie zadawał (np. czym są zasady dobrego zachowania, jakie zasady obowiązują dzieci i dorosłych w przedszkolu, czy i gdzie są one zapisane, kto je wymyślił, dlaczego należy je respektować, kto może pomóc dzieciom dobrze się zachowywać itp.),
- uzgodnić, kto i w jaki sposób podziękuje dyrektorowi za udzielenie wywiadu.

7. ***Dobre zachowania*** – rysunek kreatywny w parach.

Dzieci dobierają się w pary, którym nauczyciel proponuje wybór dowolnego obrazka (np. zabawki, dwojga dzieci stojących jedno za drugim, dziecka, półki z zabawkami, stołu, dłoni, dłoni w uścisku, serca) do przyklejenia w wybranym miejscu kartki. Treść obrazka będzie tematem wspólnego rysunku, np.:

- zabawka – *Dzielimy się zabawkami,*
- dwoje dzieci stojących jedno za drugim – *Czekamy na swoją kolej,*
- dziecko – *Jesteśmy kolegami,*
- półka z zabawkami – *Sprzątamy po sobie,*

- stół – *Zachowujemy się kulturalnie przy stole,*
- dłoń – *Jesteśmy razem w grupie,*
- dłonie w uścisku – *Pomagamy sobie*,
- serce – *Zapraszam inne dzieci do zabawy*.

8. Prezentacja zasad dobrego zachowania przedstawionych na rysunkach przez dzieci. Podpisane prace dzieci utworzą książkę *NASZE ZASADY DOBREGO ZACHOWANIA.*

9. Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i oglądanie ulubionych książek.

SPOTKANIE 12.

Temat: PRZESTRZEGAM ZASAD DOBREGO ZACHOWANIA.

Cele:
- poszerzanie wiedzy dzieci o pozytywnych formach zachowania,
- rozwijanie umiejętności stosowania zwrotów grzecznościowych w odpowiedni sposób i w odpowiednich sytuacjach.

Pomoce dydaktyczne: pacynka Misia Marcysia, wiersze *Mówię „dziękuję", Używam słowa „proszę", Mówię „przepraszam" (źródło: Maćkowiak A., 2012. Miś Marcyś uczy dzieci dobrego zachowania. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia, s. 52 – 54).*

Przebieg:

1. Nauczyciel odczytuje dzieciom NASZE ZASADY DOBREGO ZACHOWANIA z książki zrobionej w czasie poprzedniego spotkania.

2. Poinformowanie dzieci o celach spotkania, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć z Misiem Marcysiem, w jakich sytuacjach i w jaki sposób należy używać magicznych słów.* Nauczyciel przedstawia Misia Marcysia, który wita się ze wszystkimi dziećmi po kolei, a także z Maksem i Leo.

3. Powitania – zabawa w parach i z całą grupą przy muzyce.
Dzieci i nauczyciel – Miś Marcyś wymyślają różne sposoby witania się i żegnania np.:
- ruchem – ukłonem, skinieniem głowy, pomachaniem ręką itp.,
- słowem – „Dzień dobry", „Cześć", „Hej", „Jak się masz?" itp.,
- gestem – uściskiem dłoni, podniesieniem ręki, otwartą i uniesioną dłonią.

Miś Marcyś wyjaśnia dzieciom zasady obowiązujące przy witaniu się i żegnaniu, a następnie proponuje, by dzieci dobrały się w pary (bez trzymania się za ręce). Teraz przydziela dzieciom role (np. dziewczynki będą grały role osób dorosłych, a chłopcy dzieci). Włącza muzykę (dobrą „do chodzenia"). Na przerwę w muzyce podaje hasło „powitanie", co oznacza, że dziewczynki w roli osób dorosłych jako pierwsze podają rękę chłopcom, występującym w roli dzieci. Można przydzielać dzieciom role

witających się ze sobą mężczyzn i kobiet, babć i dziadków, babć i dziadków z wnuczętami, nauczycieli z dziećmi, sąsiadek z dziećmi sąsiadów itp.

4. ***Używam magicznych słów*** – wysłuchanie wierszy, rozmowa.

Nauczyciel, operując maskotką Misia Marcysia, czyta (recytuje) dzieciom krótkie wiersze. Po wysłuchaniu przez dzieci każdego z nich następuje rozmowa na temat sytuacji, w jakich należy mówić innym słowa „dziękuję", „proszę", „przepraszam" oraz dlaczego te słowa są magiczne.

5. ***Powitania*** – zabawa przy muzyce.

Dzieci chodzą, podskakują, biegają w rytm muzyki. Na przerwę w muzyce zatrzymują się i witają się z dziećmi stojącymi najbliżej nich. Przy powitaniu podają sobie ręce i wypowiadają następujące zdania: *Dzień dobry, kolego. Mam dla ciebie coś dobrego.*

6. ***Magiczne słowa*** – rysunek.

Dzieci otrzymują kartki, które są podzielone na 3 równe części. Rysują wybrane sytuacje, w których używały słów „dziękuję" (cz. 1. kartki), „proszę"(cz. 2. kartki) i „przepraszam" – (cz. 3. kartki) Po skończonej pracy dzieci opowiadają Misiowi Marcysiowi o narysowanych sytuacjach, wymieniając za co i komu dziękowały, kogo i za co przepraszały oraz kogo i o co prosiły. Miś nagradza każde dziecko naklejką (z wizerunkiem misia), którą mogą przykleić do rysunku. Rysunki dzieci znajdą się na wystawie prac, a następnie w ich portfoliach.

7. ***Wizyta w Krainie Uprzejmości*** – opowieść ruchowa Misia Marcysia (dzieci interpretują ruchem, gestem i mimiką słowa nauczyciela).

Zapraszam wszystkie dzieci na wyprawę do tajemniczej Krainy Uprzejmości, która znajduje się niedaleko stąd. Aby znaleźć się w tej krainie, wystarczy założyć niewidzialne, magiczne okulary, obrócić się dookoła 2 razy, wziąć za rękę inne dziecko, podskoczyć z nim do góry, wypowiedzieć cichutko słowo „Proszę" i… już jesteśmy w Krainie Uprzejmości. Wita nas Uprzejmy Strażnik Uprzejmej Krainy, któremu należy ukłonić się uprzejmie i powiedzieć: „Dzień dobry, jestem…". W nagrodę za naszą uprzejmość Uprzejmy Strażnik zaprasza nas wszystkich do pałacu Uprzejmego Króla na bal. Uprzejmie dziękujemy Uprzejmemu Strażnikowi za zaproszenie, mówiąc „Dziękuję". Uprzejmy Strażnik prowadzi nas pod górkę i z górki i jeszcze raz pod górkę i… już jesteśmy w pałacu Uprzejmego Króla. Żegnamy się z Uprzejmym Strażnikiem, mówiąc „Do widzenia" i wchodzimy do dużej sali, gdzie Uprzejmy Król siedzi na tronie obok Uprzejmej Królowej. Mówimy „Dzień dobry" Uprzejmej Królowej i Uprzejmemu Królowi oraz wszystkim dworzanom, składając im głębokie ukłony. Król i królowa odpowiadają nam „Dzień dobry" i zapraszają wszystkich do tańca. Wszyscy wesoło tańczą w czwórkach taniec z figurami. Kiedy muzyka przestaje grać, wszyscy, mówiąc „Dziękuję", kłaniają się sobie. Już pora wracać do przedszkola. Mówimy „Dziękuję" Uprzejmej Królowej i Uprzejmemu Królowi za krótką wizytę w pałacu, kłaniamy się dworzanom i wychodzimy z pałacu. Za złotymi drzwiami pałacu zdejmujemy okulary, mówimy sobie nawzajem „Dziękuję" za zabawę i radośnie uśmiechamy się do siebie.

8. ***Co wiemy o magicznych słowach i dobrym zachowaniu*** – quiz z nagrodami.

Miś Marcyś (nauczyciel) trzyma woreczek, z którego dzieci według kolejności zgłoszeń losują pytania. Miś (nauczyciel) je odczytuje, a dzieci odpowiadają. Za każdą dobrą odpowiedź otrzymują np. „uśmiechniętą minkę" (piktogram). Po skończonej zabawie dzieci otrzymują złote medale za wiedzę o dobrym zachowaniu.
Przykładowe pytania:
Co mówisz i robisz, gdy:

- skończysz jeść obiad,
- podajesz komuś zabawkę, o którą cię prosi,
- zepsujesz komuś zabawkę,
- nie masz ochoty na zabawę z innym dzieckiem,
- prosisz kogoś o zabawę,
- wylejesz kompot przy obiedzie,
- nieumyślnie pobrudzisz ubranie,
- otrzymasz prezent od dziadka,
- zniszczysz innemu dziecku zabawkę,
- powiesz komuś coś przykrego,
- przeszkodzisz w rozmowie,
- wchodzisz do czyjegoś domu,
- żegnasz się z dziadkiem,
- koleżanka poczęstuje cię cukierkiem,
- podajesz komuś krzesło,
- wręczasz urodzinowy prezent koleżance itp.

Uwaga! Przebieg quizu można nagrać.

9. **Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i oglądanie ulubionych książek.**

SPOTKANIE 13.

Temat: BAWIĘ SIĘ Z DZIEĆMI I DBAM O ZABAWKI.

Cele:

- wspieranie dzieci w rozwoju zdolności do bawienia się razem oraz respektowania prawa innych do korzystania ze wspólnych zabawek (dzielenia się zabawkami i czekania na swoją kolej),
- wyrabianie nawyku odkładania zabawek na wyznaczone miejsce.

Pomoce dydaktyczne: klej, przybory plastyczne, arkusze papieru w różnych kolorach, pacynka Misia Marcysia, kolorowe czasopisma, nożyce, nagranie z muzyką, włóczka, sznurek, chusta animacyjna, wiersz *Układam swoje zabawki (źródło: Maćkowiak A., 2012. Miś Marcyś uczy dzieci dobrego zachowania. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia, s. 77).*

Przebieg:

1. ***Poinformowanie dzieci o celach spotkania***, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć z Misiem Marcysiem, jak bawić się razem, dzielić się zabawkami i dbać o nie.* Miś Marcyś (nauczyciel) wita się ze wszystkimi dziećmi po kolei i prowadzi poszczególne zabawy.

2. ***Powitania zabawek*** – zabawa przy muzyce.

Dzieci dobierają się w pary do tańca przy muzyce. Miś Marcyś zamienia dzieci w zabawki, najpierw w roboty, a potem np. w lalki, misie, pajacyki itd. Dzieci w roli zabawek tańczą taniec, np. robotów, a na przerwę w muzyce witają się na różne sposoby: łokciami, stopami, kolanami, pupami, ramionami, plecami.

3. ***Moje, twoje, nasze*** – zabawa ruchowa.

Miś Marcyś pyta dzieci, czy wiedzą, że w grupie w przedszkolu znajdują się rzeczy, które są własnością indywidualną i wspólną. Rzeczy należących do innych nie wolno zabierać bez ich pozwolenia, natomiast ze wspólnych mogą korzystać wszyscy. Żeby się upewnić, czy dzieci rozróżniają przedmioty indywidualne i wspólne, proponuje im zabawę.

Kiedy wypowie nazwę rzeczy:

- wspólnej (poszczególne zabawki, przybory do rysowania, kąciki zabaw itd.) – dzieci np. obracają się wokół siebie,
- indywidualnej (kieszenie, ubrania, rysunki itd.) – klaszczą w dłonie 3 razy.

4. ***Moje ulubione zabawki z przedszkolnej sali*** – rysunek, rozmowa.

Dzieci rysują na kartce swoje ulubione zabawki. Po wykonaniu pracy siadają ze swoimi rysunkami w kole na dywanie i po kolei wskazują oraz wymieniają nazwy narysowanych przez siebie zabawek. Następnie Miś Marcyś wydaje polecenie, by wstały dzieci, które lubią np. lalki (piłki, samochody, klocki itd.) i zadaje im pytania, w jaki sposób dzielą się nimi z innymi dziećmi i jak o nie dbają. Wypowiedzi dzieci można zanotować lub nagrać, a następnie wpisać do *ZKPZ* pod hasłem *DZIELIMY SIĘ ZABAWKAMI I DBAMY O NIE*.

5. ***Zabawki mają swoje miejsca*** – zabawa integracyjna z chustą animacyjną według metody pedagogiki zabawy.

Dzieci podzielone są według nazw 4 rodzajów zabawek np. piłki, misie, klocki, auta. Stojąc w okręgu, podnoszą i opuszczają chustę animacyjną (lub prześcieradło), trzymając ją za uchwyty. Kiedy chusta jest w górze, Miś mówi, które dzieci-zabawki mają zmienić miejsca, przebiegając pod chustą. Kiedy poda hasło „zabawki", wtedy wszystkie dzieci-zabawki zamieniają się miejscami.

6. ***Układam swoje zabawki*** – wiersz A. Maćkowiaka.

Dzieci wypowiadają się o tym, jak należy dbać o porządek na półkach z zabawkami.

7. ***Zgadnij, jakiej zabawki brakuje*** – zabawa.

Nauczyciel mówi dzieciom, że ma w worku różne zabawki przyniesione z domu. Pokazuje je, krótko o nich opowiada, a następnie układa na dywanie. Zadaniem dzieci

jest dobrze przyjrzeć się im i zapamiętać ich rodzaje, a potem odwrócić się plecami do środka koła. Kiedy dzieci będą odwrócone plecami, nauczyciel chowa jedną zabawkę, a dzieci odwracają się i odgadują, której brakuje. Stopniowo chowa po dwie, trzy zabawki.

8. ***Porządek*** – praca w grupie metodą mapy pojęciowej.

Dzieci pracują nad tematem *Jak dbamy o porządek* w 4 losowo dobranych grupach (np. przez odliczenie do czterech). Wykorzystują różnorodne materiały: czasopisma, przybory plastyczne, pudełka, plastelinę, sznurki, włóczkę, klej itd. Po wykonaniu map następuje ich prezentacja.

9. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i zabawa zabawkami pluszowymi.***

SPOTKANIE 14.

Temat: WYRAŻAM SWOJE POTRZEBY I ŻYCZENIA.

Cel:

- rozwijanie umiejętności komunikowania swoich potrzeb, życzeń i trudności w zabawach i innych aktywnościach.

Pomoce dydaktyczne: pacynki psa Maksa i lwa Leo, farby plakatowe.

Przebieg:

1. ***Nauczyciel odczytuje dzieciom ze ZKPZ ustalone przez nich zasady dotyczące DZIELENIA SIĘ ZABAWKAM I DBANIA O NIE.***

2. ***Poinformowanie dzieci o celu spotkania***, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć, jak mówić dzieciom i dorosłym w przedszkolu o naszych potrzebach i trudnościach.*

3. ***Powiedz jak…*** – ćwiczenia intonacyjne.

Dzieci siedzą na dywanie przed Maksem, który nadaje dzieciom role:

- wróżki, która spełnia wszystkie życzenia, jeśli się ją poprosi miłym głosem,
- pieska, który przyniesie nam kapcie, jeśli się go o to poprosi stanowczym głosem,
- nauczycielki, która pyta zdziwionym głosem, dlaczego Maks nie przyszedł do przedszkola,
- mamy, która nas przytuli i uspokoi, jeśli jej powiemy przerażonym głosem, że boimy się potwora,
- potwora, którego możemy odstraszyć, jeśli mu pokażemy rozzłoszczoną minę i powiemy, żeby sobie poszedł za siódmą górę i rzekę,
- kolegi, który prosi o pożyczenie zabawki miłym głosem,
- koleżanki, która nam pomoże odnaleźć lalkę, jeśli jej powiemy smutnym głosem, że ją zgubiliśmy,
- mamy, która opowiada bajkę na dobranoc cichym głosem,

- dziecka, które pobawi się z nami, jeśli je poprosimy miłym głosem.

Każde dziecko, które wykona ćwiczenie nagradzamy brawami.

4. ***Moje potrzeby i życzenia*** – rysowanie kredkami pastelowymi, nadawanie tytułu swoim pracom, rozmowa.

Dzieci na małych kartkach rysują swoje potrzeby i życzenia. Po skończonej pracy nadają im tytuły i opowiadają o swoich potrzebach i życzeniach.

5. ***Tańczące balony*** – zabawa.

Dzieci stoją w kole. W środku koła na dywanie leżą balony w 4 kolorach (np. w kolorze czerwonym, zielonym, niebieskim, żółtym i różowym), tyle balonów, ile dzieci. Leo (nauczyciel) prosi dzieci, by wybrały sobie jeden balon, a następnie włącza muzykę, przy której dzieci dowolnie bawią się swoimi balonami. Na przerwę w muzyce Leo (nauczyciel) podaje hasło, np. *Połączą się dzieci, które mają balony w kolorze czerwonym i niebieskim (żółtymi i czerwonym)*. Kiedy wypowie hasło *Tańczące balony*, wszystkie dzieci stają blisko siebie i poruszają lekko swoimi balonami, które dotykają się.

6. ***Pies i lew rozmawiają*** – scenka.

Dzieci siedzą na dywanie w kole i słuchają rozmowy, jaką prowadzą ze sobą Maks i Leo (nauczyciel z wykorzystaniem pacynek). Maks chce pójść do piaskownicy i zbudować zamek z piasku, a Leo pobawić się wozem strażackim. Nauczyciel tak prowadzi rozmowę, by pokazać dzieciom, że jeśli mówimy jasno i spokojnie o swoich potrzebach, uczuciach i życzeniach, to wtedy łatwiej jest osiągnąć porozumienie. Po skończonej scence następuje rozmowa z dziećmi o tym, jak doszło do kompromisu między Leo i Maksem.

7. ***Każdy ma jakieś życzenie –*** zabawa.

Dzieci i nauczyciel stoją na dywanie. Nauczyciel ma w ręce pacynkę lwa Leo, którą dotyka w ramię wybrane dziecko, co oznacza, że może ono wypowiedzieć swoje życzenie. Zadaniem wszystkich jest je spełnić. Życzenie powinno być możliwe do wykonania (np. ukłony, podskoki, ulubiony taniec itp.). Następnie dziecko, które wypowiadało życzenie bierze pacynkę Maksa i wyznacza, kto następny będzie wypowiadał swoje życzenie. Zabawa toczy się tak długo, aż wszystkie dzieci wypowiedzą swoje życzenia i zostaną one spełnione przez grupę.

8. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i zabawa ulubioną maskotką.***

SPOTKANIE 15.

Temat: POTRAFIĘ BYĆ UWAŻNY I SKUPIONY.

Cel:

- rozwijanie zdolności dzieci do koncentrowania się na działaniach i doprowadzania ich do końca.

Pomoce dydaktyczne: mała poduszeczka w kształcie kości, dzwonek, parawan, psia miska, kości i kiełbaski wycięte lub zrobione z papieru czy też z innych materiałów, mapa.

Przebieg:

1. Poinformowanie dzieci o celu spotkania, np. *Dzisiaj będziemy uczyć się z Maksem, jak koncentrować się na zabawach i doprowadzać je do końca.* Maks (nauczyciel) zaprasza dzieci do rozmowy i zabawy.

2. Słucham uważnie – zabawa.

Dzieci stoją w dużym kole, każde z nich trzyma w rękach gazetę, którą zwija w rulon (tubę). Następnie wybrane dziecko przykłada rulon do ust i wypowiada jakąś informację (krótkie zdanie, np. *Lubię się z tobą bawić*) przez rulon do ucha dziecka stojącego po jego prawej stronie. Dziecko, które usłyszało informację przekazuje ją kolejnemu dziecku w ten sam sposób. Gdy ostatnie dziecko z grupy wysłucha informacji i wypowie ją głośno, nową informację wymyśla inne dziecko z grupy i przekazuje ją dalej.

3. Uważam – rozmowa.

Maks opowiada dzieciom, że wszystkie młode psy lubią się bawić, co pomaga im nauczyć się wielu różnych, ważnych umiejętności potrzebnych w psim życiu. Następnie zadaje dzieciom pytania:

- *Jak myślicie, jakie umiejętności są ważne w psim życiu i dlaczego?* – rozmowa.

Po wysłuchaniu wszystkich odpowiedzi dzieci, Maks zwraca szczególną uwagę na umiejętność tropienia, koncentrowania się na śladach i zapachu oraz słuchania i uważnego patrzenia.

- *Jakie umiejętności są ważne w życiu dzieci i dlaczego?*

Następnie Maks zwraca się do nauczyciela, aby powiedział, jakie umiejętności są potrzebne dzieciom, aby mogły się dobrze bawić i uczyć. Nauczyciel zwraca szczególną uwagę na skupianie się podczas realizacji zabaw, zajęć i pracy oraz doprowadzanie ich do końca, co jest niezbędne do dokładnego poznawania różnych rzeczy, osób, działań i zapamiętywania ich. Następnie dzieci pokazują, jak skupiają uwagę (ruchem), po czym odpowiadają na pytania:

- Jakie znamy sposoby na skupianie uwagi?
- Co nam pomaga, a co przeszkadza w skupianiu uwagi i doprowadzaniu zabawy, pracy do końca?
- Co możemy zrobić w grupie, aby sobie nie przeszkadzać w skupianiu uwagi?
- W jaki sposób można się nauczyć skupiania uwagi?

4. Maks uczy dzieci skupiania uwagi – zabawa (opracowana na podstawie pomysłu E. Gruszczyk-Kolczyńskiej i E. Zielińskiej (źródło: Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., 2005. Wyd. V z 2012 r. *Wspomaganie dzieci w rozwoju zdolności do skupiania uwagi i zapamiętywania*. Warszawa: WSiP, s. 124).

Dzieci siedzą na dywanie przed parawanem, za którym znajduje się stolik z dużą, podłużną, psią miską. W misce są 3 kości i 2 kiełbaski (wycięte z papieru lub wykonane z innego tworzywa). Maks (nauczyciel) mówi dzieciom, by zamknęły oczy, pochyliły głowy i powiedziały szeptem „Chcę uważnie patrzeć i zapamiętać". Następnie dodaje

„Popatrzcie, co sobie przygotowałem na obiad", gestem nakazuje ciszę i prowadzi dzieci za parawan (należy dzieci ustawić tak, aby dobrze widziały to, co Maks pokazuje). Jeszcze raz gestem nakazuje ciszę, a ruchem ręki wskazuje miskę z zawartością, mówiąc „Teraz zrobimy zdjęcie". Dzieci robią „pstryk", a następnie idą do stolików ułożyć kości i kiełbasy zgodnie z tym, co „sfotografowały". Po wykonaniu zadania dzieci mogą sprawdzić poprawność wykonania zadania. Maks chwali dzieci za zdolności do skupianiu uwagi, pamięć i dokładność.

5. ***Zgadnij, co rysuję?*** – ćwiczenie w parach.

Jedno dziecko rysuje drugiemu palcem na plecach jakąś prostą figurę. Zadaniem drugiego dziecka jest narysowanie (odtworzenie) jej na kartce. Poprawność wykonania rysunku potwierdza dziecko rysujące na plecach, mówiąc „dobrze" lub „źle". Po każdym ćwiczeniu dzieci zmieniają się rolami w swoich parach (można też zmieniać pary ćwiczących).

6. ***Maks i jego wędrująca kość*** – zabawa z całą grupą.

Dzieci siedzą bardzo blisko siebie w kole na dywanie, ręce trzymają za sobą. Maks-tropiciel (nauczyciel) wchodzi do środka koła. Dzieci siedzące w kole kolejno przekazują sobie „kość" w taki sposób, by Maks-tropiciel nie zorientował się, w czyich rękach ona się znajduje. Jeśli Maks-tropiciel prawidłowo wskaże dziecko, które ma w ręku „kość", staje się ono nowym Maksem- tropicielem, a poprzedni siada do koła.

7. ***Tropienie owieczki*** – zabawa z całą grupą.

Dzieci stoją w kole z rękami lekko wyciągniętymi do przodu. Na sygnał Maksa (nauczyciela) przekazują sobie dzwoneczek, dbając, by nie zadzwonił. Dziecko, w którego rękach dzwoneczek zadzwoni, staje się wytropioną przez Maksa owieczką i siada w środku koła. Może powrócić do koła, gdy dzwoneczek zadzwoni w rękach innego dziecka. Wtedy nastąpi wymiana dzieci.

8. ***Co możemy zrobić, aby pomóc sobie i innym w skupianiu uwagi*** – rozmowa.

Nauczyciel zapisuje wypowiedzi dzieci, które znajdą się w *ZKPZ* pod hasłem *POMAGAMY SOBIE I INNYM SKUPIAĆ UWAGĘ.*

9. ***Tropiciele*** – zabawa.

Nauczyciel w roli Łukasza opowiada dzieciom, że kiedy Łukasz wstał rano, nigdzie nie mógł znaleźć Lea. Zamiast Lea znalazł w jego łóżku mapę. Pokazuje dzieciom mapę otoczenia przedszkola i prosi, by pomogły mu znaleźć Lea, korzystając z niej. Wszyscy wychodzą do ogrodu i czytają mapę, na której zaznaczone są kolejne numery obiektów w ogrodzie (piaskownica, drzewo itp.). Przy każdym obiekcie znajdują część obrazka. Kiedy znajdą wszystkie części i ułożą je w całość, wtedy dowiedzą się, gdzie ukrył się Leo (np. w sali w kąciku relaksacyjnym między innymi zabawkami pluszowymi).

SPOTKANIE 16.

Temat: W KRAINIE ŻYCZLIWOŚCI.

Cele:

- rozwijanie umiejętności rozpoznawania i nazywania pozytywnych zachowań osób w różnych sytuacjach,
- doskonalenie umiejętności nawiązywania i podtrzymywania właściwych relacji z dziećmi i dorosłymi.

Pomoce dydaktyczne: opowiadanie *Opowieść dla Zuzy: o tym, że nie warto być samolubem* (źródło: Sójka A. *Pora do przedszkola. 12 przygód przedszkolaków*. Poznań: Papilon), papier biały, farby plakatowe, pędzle, papier kolorowy, patyczki po lodach, klej, bibuła, taśma bezbarwna.

Przebieg:

1. Odczytanie dzieciom ze ZKPZ działań służących POMAGANIU SOBIE I INNYM W SKUPIANIU UWAGI zapisanych w czasie poprzedniego spotkania.

2. Poinformowanie dzieci o celach spotkania, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć rozpoznawania i nazywania dobrych zachowań oraz zachowywania się właściwie i stosownie do okoliczności.*

3. Opowieść dla Zuzy: o tym, że nie warto być samolubem – słuchanie opowiadania A. Sójki.

Po wysłuchaniu opowiadania Maks i Leo zadają dzieciom następujące pytania:

- *Co możecie powiedzieć o zachowaniu Zuzy?*
- *Jak się czuł Bartek i inne dzieci, kiedy Zuza zabierała im zabawki?*
- *Czy możecie pokazać, jak się czuły dzieci?*
- *Dlaczego Zuza zapytała nauczycielkę, czy może bawić się z dziećmi?*
- *Czy możecie pokazać, jak zachowywała się Zuza po zmianie swojego zachowania?*

4. Dobre zachowanie – gra w parach.

Dzieci dobierają się w pary, które otrzymują karty do gry typu „Czarny Piotruś". Dzieci grają w karty, losując je od siebie na zmianę. Przegrywa dziecko, które zostanie z kartą z obrazkiem bez pary (Załącznik nr 1).

5. Pomóż innym – zabawa przy muzyce.

Maks i Leo (nauczyciel) dobierają osoby w pary. Wszyscy w rytm muzyki chodzą lub/ i podskakują po całej sali. Na sygnał podniesionej łapy Maksa zatrzymują się, stają naprzeciwko siebie i wykonują polecenia Lea:

- pociesz kolegę, który jest smutny, ponieważ pokłócił się ze swoim przyjacielem,
- pociesz koleżankę, która została uderzona piłką i boli ją ręka,

- zaproś kolegę pod swój parasol, ponieważ zgubił swój i moknie,
- pomóż młodszemu dziecku iść po śliskim lodzie, ponieważ samo nie umie i boi się,
- pomóż koledze odbudować jego zamek, który został zburzony przez inne dziecko,
- pomóż swojej pani w przedszkolu znaleźć złoty pierścionek, który zgubiła i jest jej smutno,
- pomóż smutnej, starszej pani pozbierać jabłka, które rozsypały się jej na chodniku przed przedszkolem.

Maks i Leo rozmawiają z dziećmi, jak się czuły, kiedy udzielały pomocy innym i przyjmowały pomoc od innych.

Uwaga! Role dzieci w parach powinny zmieniać się po każdym poleceniu. Można także zmieniać dzieci w parach po wykonaniu przez nie kilku poleceń.

6. Jak zachowują się dzieci w Krainach Radości, Życzliwości, Dobroci oraz Szczęścia – grupowy plakat reklamowy.

Dzieci dobierają się w kilkuosobowe grupy, których zadaniem jest:

- wybrać krainę, która będzie tematem plakatu,
- zaplanować, jak przedstawić zachowania dzieci w wybranej krainie,
- uzgodnić, w jaki sposób i z jakich materiałów plakat będzie wykonany,
- ustalić, kto i jakie będzie wykonywał czynności,
- ustalić sposób zaprezentowania swojej pracy przez każde dziecko z grupy.

Dzieci pracują przy cichej, spokojnej muzyce. Prezentując swoje plakaty, opisują zachowania wyrażające radość, dobroć i życzliwość, szczęście oraz zachęcają pozostałe dzieci do wizyty w swojej krainie (wyjaśniają dlaczego warto ją odwiedzić).

7. Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i zabawa woreczkiem do ćwiczeń gimnastycznych.

SPOTKANIE 17.

Temat: WIEM, JAK SIĘ ZACHOWAĆ W TRUDNYCH SYTUACJACH.

Cele:

- rozwijanie umiejętności spokojnego (bez agresji i sprawiania przykrości) komunikowania kolegom (i/ lub dorosłym) podczas zabaw i innych aktywności, że czegoś nie rozumiemy, nie potrafimy, nie chcemy, nie możemy itp.,
- poznawanie sposobów korzystania z pomocy dorosłych i dzieci w radzeniu sobie z trudnościami (zgłaszanie problemów dorosłym niezwłocznie i w pierwszej kolejności oraz korzystanie z ich pomocy i wsparcia).

Pomoce dydaktyczne: opowiadanie *Jak zawiązać sznurówkę* (źródło: Boehmeová J., Völkerová K. 2008. *Lukáš v materskej škole alebo Ako si nájsť kamarátov*. Bratislava: Vydavateľstvo Junior), stroje, peruki i inne akcesoria z kącika teatralnego, sznurówki dla każdego dziecka, pacynki.

Przebieg:

1. Poinformowanie dzieci o celach spotkania, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć, jak sobie dobrze radzić w trudnych sytuacjach.*

2. Radzimy sobie – technika niedokończonych zdań z użyciem mimiki, ruchu i gestu.

Dzieci siedzą na dywanie. Każde dziecko po kolei uzupełnia niedokończone zdanie, wykorzystując przy tym mimikę, gest i ruch. Po każdym zdaniu Leo zadaje wszystkim dzieciom następujące pytanie *Kto zna inne sposoby?* Sposoby wyrażane przez dzieci należy zapisać *w ZKPZ* pod hasłem *SPOSOBY RADZENIA SOBIE W TRUDNYCH SYTUACJACH.*

- Kiedy czegoś nie potrafię, zazwyczaj zachowuję się tak: ….
- Kiedy czegoś nie rozumiem, zazwyczaj zachowuję się tak:…
- Kiedy czegoś nie chcę, zazwyczaj zachowuję się tak:…
- Kiedy czegoś nie mogę, zazwyczaj zachowuję się tak:…

3. Nasze pluszaki mają problem – inscenizacja, rozmowa.

Maks (nauczyciel) informuje dzieci i Lea, że ma problem i chciałby prosić ich o pomoc w jego rozwiązaniu. Nie wie, jak powiedzieć Jakubowi, że nie chce bawić się z nim w kotka i myszkę, ponieważ nie lubi tej zabawy, a nie chce mu zrobić przykrości. Dzieci proponują różne rozwiązania tego problemu. Kiedy skończą, Leo wyjaśnia i pokazuje Maksowi oraz dzieciom, jak należy ze sobą rozmawiać, kiedy mamy problemy – jak wtedy mówić i słuchać.

Kiedy rozmawiasz o problemach:

- *zwróć twarz do osoby, z którą rozmawiasz,*
- *patrz jej w oczy,*
- *mów spokojnie,*
- *słuchaj uważnie,*
- *nie przerywaj,*
- *jeśli czegoś nie rozumiesz, pytaj.*

Następnie proponuje, by każde dziecko wzięło swoją ulubioną pluszową zabawkę (z kącika relaksacyjnego) i usiadło z nią w kole. Kiedy dzieci usiądą, Maks mówi do nich: *Twój pluszak ma problem, o którym powie ci na ucho. Uważnie go wysłuchaj, żebyś wiedział, jak można mu pomóc.* Po wysłuchaniu wszystkie dzieci po kolei opowiadają o tym, jaki problem ma ich pluszak i jak mogą mu pomóc. Maks (nauczyciel) chwali dzieci za umiejętność uważnego słuchania i pomoc w rozwiązywaniu problemów.

4. Jak zawiązać sznurówkę – czytanie opowiadania J. Boehmeovej i K. Völkerovej, inscenizacja improwizowana, zdjęcia, film.

Leo (nauczyciel) czyta dzieciom opowiadanie, pokazując ilustracje, a następnie proponuje im wspólną inscenizację tekstu. W tym celu ustala z dziećmi, kto będzie odgrywał poszczególne role: Łukasza, Jakuba, Simonki, Maksa, Ivanki i pozostałych dzieci z grupy. Leo (nauczyciel) jest narratorem. Wszyscy razem ustalają zadania, przebieg inscenizacji oraz wykonują aranżację sali, wybierają lub/ i wykonują rekwizyty oraz stroje. Leo (nauczyciel) klaśnięciem wprowadza dzieci w role i poprzez własną

narrację czuwa nad zachowaniem kolejności wydarzeń w inscenizacji. Po zakończeniu inscenizacji następuje rozmowa z dziećmi o tym:

- jak się czuły w roli,
- jak się czuł Łukasz i dlaczego było mu smutno, kiedy mama dała mu do przedszkola tenisówki zawiązywane na sznurówki,
- jak sobie radził z wiązaniem sznurówek w przedszkolu (kto i jak mu w tym pomagał),
- dlaczego Łukasz nie chciał, żeby pani Ivanka i Jakub dowiedzieli się, że on nie umie wiązać sznurówek,
- kto i w jaki sposób pomógł Łukaszowi nauczyć się zawiązywać sznurówki,
- jak czuł się Łukasz, kiedy już umiał je zawiązywać,
- jak dzieci oceniają zachowanie Łukasza i Simonki,
- co Łukasz i Simonka mogliby zmienić w swoim zachowaniu.

5. ***Przejdź po wąskiej ścieżce*** – zabawa.

Każde dziecko ma 2 sznurówki, z których może ułożyć na dywanie dowolny kształt. Nauczyciel (Maks) podziwia prace dzieci, rozmawia z nimi o tym, co ułożyły. Następnie wszystkie dzieci wspólnie z Maksem układają na dywanie jedną krętą ścieżkę, a gdy jest gotowa, kolejno, ostrożnie przechodzą po niej tyle razy, ile zechcą. Jeśli któreś dziecko ma problem z utrzymaniem równowagi, Maks lub dziecko może mu pomóc.

6. ***Rozwiązuję swoje problemy i dobrze się zachowuję*** – rysunek, rozmowa.

Dzieci rysują siebie w sytuacji, gdy rozwiązały jakiś problem i dobrze się zachowały. Rysunki dzieci należy wywiesić na wystawie w szatni, a potem zrobić z nich książkę pt. ROZWIĄZUJĘ SWOJE PROBLEMY I DOBRZE SIĘ ZACHOWUJĘ.

7. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym przy muzyce.***

SPOTKANIE 18.

Temat: RADZĘ SOBIE I POMAGAM INNYM.

Cel:

- poznawanie przez dzieci sposobów zachowania się w sytuacji złego samopoczucia i problemów zachowania.

Pomoce dydaktyczne: wiersz *Mówię opiekunom, gdy źle się czuję (źródło:* Maćkowiak A., 2012. *Miś Marcyś uczy dzieci dobrego zachowania. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia, s. 65).*

Przebieg:

1. Poinformowanie dzieci o celu spotkania, np.: *Dzisiaj będziemy się uczyć, jak informować, kiedy źle się czujemy lub zrobimy coś złego.*

2. ***Mówię opiekunom, gdy źle się czuję*** – wiersz A. Maćkowiaka.

Po wysłuchaniu wiersza Miś Marcyś zadaje dzieciom pytania:

- *Jakie mogą być powody złego samopoczucia?*
- *W jaki sposób informujemy dorosłych, gdy źle się czujemy?*
- *Dlaczego należy to robić?*
- *Kto w przedszkolu i w jaki sposób może nam pomóc, gdy źle się czujemy?*

3. ***Rozróżniam dobre i złe zachowania*** – scenki improwizowane (dla dzieci pięcio-, sześcioletnich).

Dzieci dobierają się w trójki, których zadaniem jest przedstawienie scenek improwizowanych ruchem, mimiką, słowami, gestami. Maks (nauczyciel) nadaje dzieciom role, które są przez nie spontanicznie odgrywane. Pozostałe dzieci w trójkach wymyślają inne sytuacje do odegrania i prezentują je.

Scenka 1.

Pierwsze dziecko popycha drugie. Trzecie pociesza popchnięte dziecko. Pierwsze dziecko przeprasza drugie dziecko.

Scenka 2.

Pierwsze dziecko bawi się zabawką. Drugie mu ją zabiera. Trzecie dziecko pociesza pierwsze i prosi drugie o oddanie zabawki.

Scenka 3.

Dwoje dzieci bawi się ze sobą. Trzecie chce się przyłączyć do zabawy. Pierwsze dziecko mu nie pozwala. Drugie i trzecie przekonują pierwsze, aby się zgodziło.

Scenka 4.

Pierwsze dziecko straszy drugie. Trzecie dziecko pociesza drugie. Pierwsze dziecko przeprasza drugie.

Scenka 5.

Pierwsze dziecko siedzi smutne i nie bawi się. Drugie i trzecie rozśmieszają je i wszyscy razem się śmieją.

Scenka 6.

Pierwsze dziecko niesie kubek z sokiem. Drugie dziecko potrąca pierwsze dziecko i zaraz je przeprasza. Pierwsze mówi *Nie szkodzi*, a drugie odpowiada *Pomogę ci wytrzeć podłogę.*

Po ich zakończeniu następuje rozmowa o tym, jak dzieci czuły się w rolach, jak oceniają swoje zachowania w roli, które z zachowań uznają za dobre i dlaczego, jak inaczej można rozwiązać te problemy, jak przepraszać za swoje zachowanie, jak przyjmować przeprosiny oraz czy jest to łatwe/ trudne i dlaczego.

4. Jak się zachować w tej sytuacji? – opowiadanie, praca techniką niedokończonych zdań.

Piesek Maks (nauczyciel) opowiada dzieciom niedokończone opowiadanie, które może mieć wiele różnych zakończeń.

Marta i Piotr w sali przedszkolnej budują wieżę z klocków na dywanie. Rozmawiają o tym, że jeszcze nigdy nie udało się im zbudować tak wysokiej wieży i uśmiechają się przy tym do siebie. Inne dzieci także podziwiają wieżę, mówiąc: „Ale wysoka! Fajna!”. Tylko Felek przygląda się jej z zazdrością i myśli: „Gdybym chciał, też bym taką zbudował, wielkie rzeczy. Nie wiem tylko, jak zrobić taki dach”. Do dzieci podchodzi pani Ivanka i mówi: „Jaka wysoka wieża. Brawo” i zaraz dodaje: „Kończcie już swoją

pracę, pora na codzienny spacer". Widząc niezadowolenie na twarzach dzieci, mówi: „Zostawcie ją w tym miejscu, przyjrzymy się jej dokładnie po powrocie ze spaceru". Marta i Piotr szybko wrzucają do pudełka ostatnie klocki, które leżą porozrzucane wokół wieży i zaraz potem biegną do szatni, aby się przebrać. Kiedy wszyscy są już przy drzwiach wyjściowych, Felek orientuje się, że nie zabrał ze sobą rękawiczek. Informuje panią Ivankę: „Zapomniałem zabrać rękawiczek", a następnie pyta „Czy mogę wrócić po nie do szatni?". Pani Ivanka kiwa głową, że się zgadza i Felek biegnie do szatni. Stojąc przy swojej półce na ubrania, przez uchylone drzwi do sali dostrzega wysoką wieżę Marty i Piotra. „Popatrzę na nią z bliska, żeby zobaczyć jak jest zbudowany dach" – myśli i już jest przy niej. Delikatnie dotyka ręką czerwonej dachówki i cichutko szepcze „Piękny, takiego nie umiem zbudować. Powiem Marcie i Piotrowi, żeby mi pokazali jak się taki buduje. Tak, to dobry pomysł. Wezmę rękawiczki i biegnę im o tym powiedzieć!" – myśli. Błyskawicznie odwraca się na pięcie w kierunku drzwi do szatni, potrącając niechcący rękawem wieżę, która rozsypuje się z hałasem na dywan. „Co ja teraz zrobię?" – myśli zasmucony Felek.
W tym miejscu Maks zadaje dzieciom pytanie: *Co teraz zrobi Felek?*

5. ***Co Felek powinien zrobić?*** – rozmowa.

Po wyczerpaniu przez dzieci pomysłów rozwiązania problemu Felka, nauczyciel je podsumowuje, po czym wspólnie z dziećmi ustala, że Felek powinien:

- powiedzieć pani Ivance i dzieciom, co się stało,
- wyjaśnić, jak do tego doszło,
- przeprosić Martę i Piotra za zburzenie wieży oraz inne dzieci i panią Ivankę za to, że nie mogą już jej zobaczyć,
- pomóc naprawić powstałą szkodę.

6. ***Czuję się dobrze*** – malowanie farbami klejowymi na dużych formatach papieru przy muzyce, wspólne oglądanie i omawianie prac.

7. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i zabawa zabawkami pluszowymi lub poduszkami.***

SPOTKANIE 19.

Temat: WIEM, W CZYM JEST PROBLEM.

Cel:

- rozwijanie umiejętności rozwiązywania przez dzieci problemów i konfliktów.

Pomoce dydaktyczne: pacynki, obrus, różne zabawki, kartki, kredki, kukiełki, ilustracje, zabawa *Obrus* (źródło: Podhájecká M., Gerka V., 2013. *Gra edukacyjna oknem do poznawania dziecięcego świata.* Warszawa: Wydawnictwo ERICA, s. 131).

Przebieg:

1. ***Poinformowanie dzieci o celu spotkania***, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć, jak rozwiązywać problemy i konflikty.* Nauczyciel wraz z Misiem Marcysiem, Leo i Maksem zaprasza dzieci do koła.

2. ***Obrus*** – zabawa.

W środku koła, które tworzą dzieci, rozłożony jest obrus. Nauczyciel wyjaśnia dzieciom, że obrus to stół „porozumienia". Jeśli dzieci nie będą umiały porozumieć się w jakiejś kwestii, siadają wokół tego stołu i wspólnie szukają rozwiązania. Na obrusie położona zostaje jakaś zabawka lub inny interesujący przedmiot. Dla przykładu nauczyciel odgrywa z dziećmi sytuację modelową. „Janek i Franek chcieliby bawić się tą samą zabawką. Obaj siadają za stołem i muszą się porozumieć". Ich rozmową kieruje nauczyciel. Również pozostałe dzieci proponują, jak rozwiązać problem.

3. ***Jak się czujesz i jak się zachowujesz, kiedy pokłócisz się z kimś?*** – rysunek, opowiadanie.

Dzieci rysują rysunki według podanego tematu, a następnie opowiadają swoje rysunki.

4. ***Mam problem*** – zabawa.

Dzieci stoją w kole na dywanie, trzymając w rękach kartkę z gazety. Nauczyciel (Leo) włącza muzykę, a dzieci rytmicznie urywają paski z gazety i rzucają je przed sobą na dywan. Kiedy muzyka ucichnie, Leo pyta dzieci, co się stało z gazetą. Jeśli dzieci odpowiedzą, że powstał bałagan, zadaje im następujące pytania: *Jak można zaprowadzić porządek w sali? Co ciekawego można zrobić z porwanej gazety?* Najciekawsze propozycje dzieci są przez nie realizowane.

Uwaga! Dzieci mogą zrobić z pasków z gazety:

- kulki-śnieżki i pobawić się w grę w śnieżki,
- bałwana (z użyciem taśmy malarskiej i kolorowego papieru),
- obrazek o dowolnej tematyce (uformować elementy obrazka, przykleić je na dużą kartkę i pomalować farbami plakatowymi lub klejowymi).

Warto także porozmawiać z dziećmi o tym, że coś, co uległo zniszczeniu można przekształcić w coś innego, ciekawego i może nawet wartościowego.

5. ***Rozwiązujemy różne konflikty*** – przedstawienie kukiełkowe, rozmowa.

Nauczyciel, operując kukiełkami, przestawia krótkie scenki. Po każdej z nich następuje rozmowa na temat sposobów rozwiązania konfliktów. W rozmowie należy ustalić, w jaki sposób konflikt się zaczął, czego dotyczył, czego chciało dziecko pierwsze, a czego drugie.

Uwaga! Warto poprosić inną osobę dorosłą, by notowała propozycje rozwiązań podawane przez dzieci.

- Paweł i Daniel budują z klocków zamek. Paweł chce, żeby zamek miał 4 wieżyczki, a Daniel, żeby zamek miał fosę i 2 wieżyczki. Chłopcy zaczynają się kłócić. Jak można rozwiązać ten konflikt?
- Agata i Ewa i bawią się w kąciku kuchennym. Agata chce ugotować lalkom zupę pomidorową i naleśniki, a Ewa chce im zrobić jarzynową i kluski z makiem. Dziewczynki kłócą się. Jakie rozwiązanie konfliktu byłoby najlepsze?

- Ola i Maja bawią się lalkami. Maja chce zrobić bal dla lalek, a Ola piknik w ogrodzie. Dziewczynki kłócą się. Jak można rozwiązać ten konflikt?

6. ***Co można zrobić, aby rozwiązać konflikt lub problem?*** – oglądanie ilustracji.

Dzieci oglądają ilustracje przedstawiające dzieci w sytuacjach, gdy przepraszają, dzielą się, słuchają uważnie drugiej osoby, informują osoby dorosłe, proszą o pomoc.

7. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i zabawa balonem.***

SPOTKANIE 20.

Temat: WIEM, NA KOGO MOGĘ LICZYĆ W TRUDNYCH SYTUACJACH.

Cel:

- rozwijanie umiejętności udzielania wsparcia i pomocy innym w trudnych sytuacjach.

Pomoce dydaktyczne: pacynki, kartki, kredki, opowiadanie *Opowieść dla Bartka: O tym, jak być Bardzo Odważnym Człowiekiem* (źródło: Sójka A. *Pora do przedszkola. 12 przygód przedszkolaków*. Poznań: Papilon).

Przebieg:

1. ***Poinformowanie dzieci o celu spotkania***, np. *Dzisiaj będziemy się uczyć, jak pomagać innym w trudnych sytuacjach.*

2. ***Ty zawsze możesz na mnie liczyć*** – opowiadanie.

Leo (nauczyciel) opowiada dzieciom krótką historyjkę.

Piotr bardzo kocha swojego dziadka i uwielbia się z nim bawić. W każdy wtorek po południu dziadek odwiedza swojego wnuka w jego domu. Właśnie jest wtorkowe popołudnie i Piotr czeka z niecierpliwością na dzwonek u drzwi, który zwykle zapowiada radosną zabawę z dziadkiem. Niestety, dzisiaj dziadek się spóźnia, co wcale do dziadka nie pasuje – jeszcze nigdy dotąd się nie spóźnił. Piotr postanawia zapytać swoją mamę, czy dzisiaj na pewno jest wtorek i czy jest już popołudnie. Smutna mina mamy, która w tym momencie wchodzi do pokoju Piotra wskazuje, że stało się coś niedobrego.

- *Co się stało? – pyta Piotr.*
- *Dziadzio stłukł sobie kolano i ma trudności z chodzeniem. Prosił, aby ci przekazać, że nie przyjdzie dzisiaj w odwiedziny – odpowiada mama.*
- *To ja go odwiedzę – mówi Piotr zdecydowanym głosem. – Mamo, możesz mnie do niego zaprowadzić? – pyta.*

Mama kiwa głową na znak, że się zgadza. Piotr szybko wkłada do swojego plecaka dwa żółte jabłka, takie jakie dziadek lubi najbardziej. Po krótkim spacerze Piotr i mama są już na miejscu. Dziadek siedzi w fotelu z opatrunkiem na lewym kolanie. Piotr przez chwilę przytula się do dziadka ostrożnie, aby nie dotknąć jego zranionego kolana, a następnie wyjmuje ze swojego plecaka dwa żółte jabłka i podaje je dziadkowi. Dziadek uśmiecha się radośnie na ich widok i mówi:

– *Piotrusiu, bardzo ci dziękuję, że przyszedłeś mnie odwiedzić. Jak zjem te jabłka, to na pewno poczuję się lepiej.*
– *Dziadziu, ty zawsze możesz na mnie liczyć – odpowiada Piotr.*

Po wysłuchaniu opowiadania następuje rozmowa z dziećmi, której celem jest wyjaśnienie znaczenia wypowiedzianych przez Piotra słów: „Ty zawsze możesz na mnie liczyć" oraz zwrócenie uwagi na reakcję dziadka na udzieloną mu pomoc.

Uwaga! Leo (nauczyciel) może zadać dzieciom następujące pytania:

- *Kiedy i w jakich sytuacjach pomagacie innym?*
- *Co czujecie, kiedy pomagacie innym?*
- *Jak reagują inni (co mówią, jak się zachowują), kiedy im pomagacie?*

3. ***Na czyją pomoc mogę liczyć?*** – rysunek.

Dzieci rysują, w jakich sytuacjach i w jaki sposób inni im pomagają. Po skończonej pracy opowiadają swoje rysunki. Warto rozmawiać z dziećmi o tym, że za pomoc trzeba podziękować.

Uwaga! Można poprosić dzieci, by przez chwilę zastanowiły się komu z grupy i za co chciałyby podziękować, a następnie podeszły do tego dziecka (lub nauczyciela) i podziękowały.

4. ***Przejdź przez tunel*** – zabawa.

Etap 1.

Nauczyciel dzieli dzieci na 2 grupy. Pierwsza układa prześcieradło na dywanie, a następnie formuje z niego tunel w kształcie litery U (dzieci unoszą brzegi prześcieradła do góry w taki sposób, by góra tunelu pozostała odkryta). Kiedy nauczyciel wypowie hasło *Przejdź przez tunel*, dzieci z drugiej grupy pojedynczo trzy, cztery razy przechodzą przez tunel od jego początku do końca. Na hasło *Stop* następuje przerwa w zabawie. Teraz dzieci z grupy drugiej podtrzymują tunel, a przez tunel przechodzą dzieci z grupy pierwszej.

Etap 2.

Przebieg zabawy na tym etapie jest taki sam. Inaczej natomiast należy uformować tunel z prześcieradła, które teraz powinno przybrać kształt odwróconej litery U (góra tunelu jest zakryta, a boki swobodnie opadają w dół). Dzieci przechodzą prze tunel na czworakach.

Uwaga! Może się zdarzyć, że niektóre dzieci będą się bały wejść pod zakryty od góry tunel, do czego nie należy ich zmuszać. Do zabawy można wykorzystać więcej niż jedno prześcieradło i w ten sposób wydłużyć tunel.

5. ***Jak być Bardzo Odważnym Człowiekiem*** – opowiadanie, rozmowa.

Po wysłuchaniu opowiadania Leo rozmawia z dziećmi o zachowaniu Bartka przed zmianą i po zmianie.

6. ***Rysujemy razem*** – kreatywny rysunek w grupach.

Dzieci siedzą przy stolikach (cztery do sześciu osób) z kredką w wybranym kolorze w ręce. Każde z nich rysuje na swojej kartce (formatu A4) dowolny wzór przez ok. 1 min. Następnie na hasło nauczyciela (np. „zmiana") wszystkie dzieci przekazują swoje rysunki osobom siedzącym po ich prawej stronie. Kartki krążą tak długo, aż rysunki je

zapełnią. Każde dziecko rozpoznaje swój rysunek i nadaje mu tytuł. Wszyscy razem oglądają swoje prace i podziwiają je.
Uwaga! Warto porozmawiać z dziećmi na temat efektów wspólnej pracy.

7. ***Odpoczynek w kąciku relaksacyjnym i zabawa pluszowymi zabawkami.***

ZAKOŃCZENIE

Edukacja dzieci we współczesnych przedszkolach w założeniach teoretycznych i prawnych jest coraz częściej realizowana zgodnie z paradygmatem inkluzyjnym, który zakłada, że mają one prawo do wspólnej edukacji w placówce ogólnodostępnej, w jednej różnorodnej grupie, bez względu na ich psychofizyczne funkcjonowanie.

Do grup dzieci, które należy objąć inkluzyjną edukacją należy zaliczyć, między innymi, jednostki, które we wczesnych okresach swojego życia przejawiają symptomy niedoborów w rozwoju społeczno-emocjonalnym, manifestowane w postaci problemowych zachowań. Chodzi tu o dzieci, u których jeszcze nie stwierdzono, ani nie orzeczono specjalnych potrzeb edukacyjnych, jednakże nauczyciele lub/ i rodzice rozpoznają u nich pierwsze symptomy trudności i problemów oraz zaburzeń w zachowaniach. Dzieci te powinny uczęszczać do przedszkoli w najbliższym środowisku ich życia. Włączanie jednostek przejawiających problemy w zachowaniu w okresie wczesnego dzieciństwa do grup rówieśników kompetentnych emocjonalnie i społecznie jest zdaniem M. Deptuły (2013) najefektywniejszym i najtańszym sposóbem ich wspierania.

Uważamy, że wspieranie dzieci z problemowymi zachowaniami w rozwoju może się okazać efektywne przy zastosowaniu interwencyjnych programów zawierających oddziaływania pedagogiczne pobudzające je do zmian zachowania.

Przedstawiony interwencyjny, inkluzyjny program zabawowo-edukacyjny *Wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań* został opracowany z myślą o dzieciach z problemowymi zachowaniami oraz nauczycielach przedszkoli, dla których edukacja dzieci przejawiających zachowania tego typu w grupie nie jest zadaniem łatwym ani prostym.

Program można potraktować jako propozycję interwencji edukacyjnej do realizacji w całości lub jako zbiór pojedynczych aktywności edukacyjnych, z których nauczyciel może dowolnie wybierać te, które zechce zastosować w pracy z dziećmi w procesie edukacyjnym.

Wyrażamy nadzieję, że proponowany program okaże się pomocny nauczycielom w ich codziennej pracy z dziećmi w inkluzyjnych grupach przedszkolnych.

Streszczenie w języku polskim

Przedstawiony w tej publikacji interwencyjny, inkluzyjny program zabawowo-edukacyjny *Wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań* stanowi efekt wieloletnich badań naukowych nad możliwościami eliminowania problemowych zachowań dzieci w inkluzyjnych warunkach przedszkoli w Polsce i na Słowacji.

Celem autorów programu jest przedstawienie nauczycielom i studentom wychowania przedszkolnego propozycji rozwiązania pedagogicznego przydatnego do wspierania 4-6-letnich dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań poprzez zabawę i inne aktywności.

Program, który nauczyciel może modyfikować stosownie do potrzeb i możliwości dzieci składa się ze wstępu, dwóch części zasadniczych, zakończenia, bibliografii i załączników.

Część pierwsza zawiera krótkie wprowadzenie teoretyczne do zagadnienia problemowych zachowań dzieci w przedszkolu, charakterystykę założeń programowych, cele edukacyjne, treści programowe, opis sposobów osiągania celów wychowania i kształcenia, zakładanych osiągnięć dzieci oraz metod ewaluacji programu.

Druga część składa się ze scenariuszy dwudziestu *spotkań* nauczyciela z dziećmi. Pojęcie *spotkanie* odnosi się do interakcji dwóch ważnych podmiotów edukacji: nauczyciela i dzieci, co można utożsamiać z wychowaniem, nauczaniem i kształceniem.

W każdym ze scenariuszy *spotkań* proponowane są dzieciom zabawy, gry, zadania, utwory z literatury dziecięcej, przydatne do realizacji celów i treści programowych ukierunkowanych na wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych form zachowań w sprzyjających warunkach inkluzyjnej grupy.

Przewodnikami w uczeniu się przez dzieci pozytywnych form zachowań są trzy sympatyczne postacie z literatury dziecięcej: pies Maks, lew Leo i Miś Marcyś.

Streszczenie w języku słowackim

V tejto publikácii prezentovaný intervenčný, inkluzívny *hrovo-edukačný program Podporovanie detí k slušnému správaniu* je výsledkom niekoľkoročného výskumu s možnosťou eliminácie problémového správania u detí v inkluzívnych podmienkach materskej školy v Poľsku a na Slovensku.

Cieľom autorov programu je poskytnúť učiteľom a študentom predškolskej výchovy návrh pedagogického riešenia užitočného pre podporu 4-6- ročných detí pri učení sa slušnému správaniu prostredníctvom hier a inných aktivít.

Intervenčný program, ktorý si učiteľ môže upravovať podľa potrieb a schopností detí, sa skladá z úvodu, dvoch hlavných časti, záveru, literatúry a zoznamu príloh.

Prvá časť obsahuje stručný teoretický úvod do tematiky problémového správania sa detí v materskej škole, charakteristiku programových požiadaviek, výchovno-vzdelávacie ciele, obsah programu, metodický postup ako dosiahnuť ciele výchovy a vzdelávania, očakávané úspechy u detí a metódy hodnotenia programu.

Druhá časť sa skladá z hrovo-edukačných aktivít – 20 scenárov *stretnutí* učiteľa s deťmi. Pojem *stretnutie* sa vzťahuje na interakciu dvoch dôležitých aktérov vzdelávania: učiteľa a detí, čo je možné identifikovať s výchovou, výučbou a vzdelávaním.

V každom zo scenárov *stretnutí* sú ponúkané deťom hry, úlohy, diela detskej literatúry, užitočné pre dosiahnutie cieľov a obsahu programu, zameraných na podporu detí v učení sa slušnému správaniu v priaznivých podmienkach inkluzívnej skupiny.

Sprievodcami pri učení sa deti k slušnému správaniu sú tri sympatické postavičky z detskej literatúry: pes Max, lev Leo a medvedík Marcyš.

BIBLIOGRAFIA

ANTONIČOVÁ, Irena, 2011. Emocionálna inteligencia – alebo odborná kompetencia nie je všetko ... In: *Sociálno-ekonomické otázky a problémy verejného zdravia obyvateľov východného Slovenska v kontexte členstva krajiny v Európskej únii.* Zborník vedeckých prác pedagógov Ústavu sociálnych vied a zdravotníctva in extenso. Bratislava: Via Danubia. s. 14 – 18.

BACUS, Anne, 2005. *Dziecko od 3 roku do 6 lat*. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza i Życie.

BAĎURÍKOVÁ, Zita, 2005. Problémové správanie detí v materskej škole. In: *Predškolská výchova*, Roč. 59, č. 2, s. 1 – 9.

BELÁSOVÁ, Ľudmila, 2014. Hra v procese utvárania a rozvíjania elementárnej gramotnosti. In: JAGIEŁŁO, Ewa, KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, TORNIOWA, Bianka, ed. *Współczesne aspekty w edukacji i wychowaniu dziecka*. Tom. 1. Siedlce: Wydawnictwo Elpil, 9 – 18.

BLOK, Beata, BRZESKA, Zofia et al., 2013. *Uczę się rozumieć innych. Emocje i gesty.* Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

BLOOMQUIST, Michael L., 2011. *Trening umiejętności dla dzieci z zachowaniami problemowymi. Podręcznik dla rodziców i terapeutów*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

BOEHMEOVÁ, Julia, VÖLKEROVÁ, Kerstin, 2008. *Lukáš v materskej škole alebo Ako si nájsť kamarátov*. Bratislava: Vydavateľstvo Junior.

BRZEZIŃSKA, Anna, 2005. *Społeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

BURKOVIČOVÁ, Radmila, 2006. *Přípravné vzdělávání učitelů mateřských škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostrave, Pedagogická fakulta.

CAMPBELL, Susan, 2006. *Behavior problems in preschool children: Clinical development issues (2nd ed.).* New York: Guilford Press.

ČERNÝ, Vojtěch, GROFOVÁ, Kateřina, 2013. *Děti a emoce. Učíme děti vnímat, poznávat a pracovat se svými pocity.* Brno: Editka.

DEISSLER, Hans H., 1994. *Každodenní problémy v mateřské škole.* Praha: Portál.

DEPTUŁA, Maria, 2013. *Odrzucenie rówieśnicze. Profilaktyka i terapia.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

DEREVJANÍKOVÁ, Anna, 2014. *Metodika hudobnej výchovy v predprimárnej edukácii.* Levoča: Súzvuk.

DOBIASOVÁ, Miroslava, 2011. Výchovno-vzdelávacia činnosť v heterogénnej triede. In: Kolektív autorov: *Metodika predpimárneho vzdelávania*. Partizánske: Expresprint.

ERKERT, Andrea, 2011. *Hry pro usměrňování agresivity.* Praha: Portál.

FEDORKO, Vladimír, 2014. *U nás v škôlke*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave.

FIJAŁKOWSKÁ, Agata, 2013. Trudności dzieci 5-letnich w osiąganiu gotowości szkolnej. In: JAGIEŁŁO, Ewa, KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, ed. *Dziecko w kulturze współczesnego świata*, Siedlce: Wydawnictwo Elpil – Jarosław |Pilich, s. 272 – 281.

FOREHAND, Rex, LONG, Nicholas, 2010. *Jak wychowywać uparte dziecko.* Warszawa: Wydawnictwo BIS.
GĄSTOŁ, Agnieszka, JEGIER, Aneta, 2012. *Mój złośnik czyli jak nauczyć dzieci mądrego radzenia sobie ze złością.* Warszawa: Difin SA.
GERKA, Vladimír, 2010. Teologické východiská súčasných sociálno-ekonomických problémov. In: GERKA, Milan, ed. *Sociálna práca v kontexte aktuálnych problémov súčasnej spoločnosti*. Prešov: Prešovská univerzita, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, s. 86 – 94.
GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA, Edyta, ZIELIŃSKA, Ewa, 2005. Wyd. V z 2012 r. *Wspomaganie dzieci w rozwoju zdolności do skupiania uwagi i zapamiętywania.* Warszawa: WSiP.
GUMANOVÁ, Renáta, 2011. Relaxáčik – projekt zameraný na rehabilitačno-relaxačné činnosti a hrovo-edukačné aktivity detí. In: PODHÁJECKÁ, Mária, MIŇOVÁ, Monika ed.: *Hra v predprimárnej edukácii*. Prešov: Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta, s. 200 – 207.
GUZIOVÁ, Katarína, PODHÁJECKÁ, Mária, GMITROVÁ, Vlasta et al., 2008. *Štátny vzdelávací program ISCED 0 – predprimárne vzdelávanie.* Bratislava: Ministerstvo školstva Slovenskej republiky. Štátny pedagogický ústav.
HELUS, Zdeněk, 2004. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál.
HLEBOVÁ, Bibiána, ĎORĎOVIČOVÁ, Jana. 2015. *Rozvíjanie komunikačnej a čitateľskej kompetencie žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia v inklúzii.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university v Prešove.
HORŇÁKOVÁ, Marta, 2014. *Kroky k inkluzívnej škole*. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku.
Interdisciplinárne koncipovanie a aplikovanie edukačných programov pre deti s problémovým správaním. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta. KEGA 024PU-4/2013.
IVANOVNA, Galena, 2014. Ребёнок как ценность в современном образовании. In: *Возможности и ограничения современной образовательной действительности*. Siedlce: ELPIL. s. 7 – 19.
JAGIEŁŁO, Ewa, 2013. Dziecko i agresja. In: JAGIEŁŁO, Ewa, KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, ed. *Dziecko w kulturze współczesnego świata*, Siedlce: Wydawnictwo Elpil – Jarosław Pilich, s. 204 – 220.
JUCOVIČOVÁ, Drahomíra, ŽÁČKOVÁ, Hana et al., 2009. *Individuální vdělávací plán pro záky so speciálními vzdělávacími potřebami.* Praha: Nakladatelství D + H.
KALETA, Kinga, MRÓZ, Justyna, 2010. *Psychologiczne aspekty trudności w wychowaniu dzieci z zaburzeniami rozwoju i zachowania.* Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.
KALETA-WITUSIAK, Małgorzata, 2011. Niegrzeczne czy nadpobudliwe? Problemy adaptacji emocjonalnej dziecka w szkole. In: *Nauczanie Początkowe*. Rocz. 34, č. 4, s. 18 – 23.
KAST-ZAHN, Annette, 2008. *Jak naučit děti pravidlům*. Brno: Computer Press.
KIEŁBASA, Marzena, 2013. Możliwości wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnej we wspieraniu rozwoju dziecka. In: SENKO, Tatiana, ed. *Terapia psychologiczno-pedagogiczna i wspomaganie rozwoju dzieci i młodzieży.* Nowy

Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu, s. 133 – 141.
KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, 2010. *Pedagogika przedszkolna*. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA.
KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, 2015. *Praca z dzieckiem ryzyka dysleksji i dysgrafii.* Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA.
KLUSÁK, Miroslav, 2014. *Morální vývoj školáků a předškoláků. Paradigmatické výzvy dle Jeana Piageta.* Praha: Univerzita Karlová v Praze.
KOŁAKOWSKI, Artur, PISULA, Agnieszka, 2012. *Sposób na trudne dziecko. Przyjazna terapia behawioralna*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
KONČEKOVÁ, Ľuba, 2014. *Vývinová psychológia*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška.
KOŤÁTKOVÁ, Soňa, 2014. *Dítě a mateřská škola.* Praha: Grada.
KOŽÁROVÁ, Jana, PODHÁJECKÁ, Mária, 2015. *Deti s problémovým správaním v predprimárnej inkluzívnej edukácii*. Prešov: Prešovská univerzita.
KWAŚNIEWSKA, Małgorzata, 2011. Aktualny stan wychowania przedszkolnego w Polsce. In: KARBOWNICZEK, Jolanta, KWAŚNIEWSKA, Małgorzata, SURMA, Barbara, ed. *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
LECHTA, Viktor a kol. 2008. *Východiská a perspektívy inkluzívnej pedagogiky*. Martin: Vydavateľstvo Osveta.
LECHTA, Viktor, 2012. *Inkluzívna edukácia ako multidimenzionálny výchvný problém.* Bratislava: IRIS.
LESKOVJANSKÁ, Gabriela, 2009. Spôsoby eliminácie problémového správania detí pri preventívno-výchovnej práci s triednym kolektívom. In: *Pedagogické rozhľady*. Roč. 18, č. 4, s. 1 – 4.
LESSING-PERNAK, Joanna, 2012. *Dziecko zbuntowane. Między miłością a wolnością*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
LIPNICKÁ, Milena, 2014. *Dieťa s problémovým správaním v materskej škole.* Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum.
LISOWSKA, Beata, 2014. Wspieranie rozwoju języka dzieci w wieku przedszkolnym. In: KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, JAGIEŁŁO, Ewa, ed. *Edukacja ku przyszłości. Wyzwania i zaniechania w wychowaniu przedszkolnym i kształceniu wczesnoszkolnym.* Tom 1. Siedlce: Siedleckie Towarzystwo Naukowe, s. 49 – 62.
MAĆKOWIAK, Arkadiusz, 2012. *Miś Marcyś uczy dzieci dobrego zachowania.* Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
MATĚJČEK, Zdeněk, 1996. *Co, kdy a jak ve výchově dětí.* Praha: Portál.
MATULČÍKOVÁ, Mária, 2003. Integrácia/inklúzia medzi zámerom a uskutočnením. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. Roč. 38, č. 2, s. 161 – 174.
McGUIRE, Jacqueline, RICHMAN, Naomi, (Preklad a úprava: V. Černý), 1997. *Dotazník správania sa predškolských detí (T-18)*. Brno: Psychodiagnostika.
MERTIN, Václav, 1995. *Individuální vzdělávací program pro zdravotně postižené žáky*. Vyd. 1. Praha: Portál.
MICHALOVÁ, Zdenka, 2012. *Předškolák s problémovým chováním*. Praha: Portál.
MUCHACKA, Bożena, 2010. Możliwości współczesnej edukacji dziecka w kontekście jego potrzeb. In: OGRODZKA-MAZUR, Ewa, SZUŚCIK, Urszula, ZALEWSKA-

BUJAK, Małgorzata, ed. *Edukacja małego dziecka. Wychowanie i kształcenie w praktyce.* Tom II. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls", s. 13 – 20.
MYSZKA, Małgorzata, 2013. Nauczyciel reżyserem działań kreujących proces pokonywania nieśmiałości wśród dzieci z klas początkowych. In: JAGIEŁŁO, Ewa, MATYSIUK, Renata, TYLUŚ, Urszula, ed. *Edukacja – wczoraj, dziś i jutro*, Siedlce: Wydawnictwo Elpil – Jarosław Pilich, s. 143 – 159.
NERŁO, Mirosława, 2014. Osiągnięcia rozwojowe dziecka w wieku przedszkolnym. In: MIKLER-CHWASTEK, Anna, ed. *Obszary wychowania przedszkolnego.* Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
OBUCHOWSKA, Irena, 2009. Problemowe zachowania uczniów. In: KRUSZEWSKI, Krzysztof, ed. *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 375 – 412.
ONDRÁČEK, Petr, 2003. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo...: Informace a podnety pro pedagogickou práci s žáky, kteří se chovají ve výuce rušivě.* Praha: ISV nakladatelství.
PICKENS, Jeffrey, 2009. Socio-emotional Programme Promotes Positive Behaviour in Preschoolers. *Child Care in Practice*. Vol. 15, No. 4, p. 261 – 278.
PLUMMER, Deborah M., 2013. *Učíme děti zvládat úykost, obavz a stres. Cvičení pro mladší školní věk.* Praha: Portál.
PODHÁJECKÁ, Mária, 2011. *Edukačnými hrami poznávame svet*. Prešov: Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta.
PODHÁJECKÁ, Mária, GERKA, Vladimír, 2013. *Gra edukacyjna – oknem do poznawania dziecięcego świata.* 1. wydanie. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA.
PODHÁJECKÁ, Mária, GERKA, Vladimír, 2014. Harmonizácia rozvojových oblasti osobnosti dieťaťa s problémovým správaním v podmienkach materskej školy. In: *Predškolská výchova.* Roč. 68, č. 6 , s. 8 – 18.
PODHÁJECKÁ, Mária, MAĽUKOVÁ, Silvia, 2012. *Implementácia hier do obsahu predprimárnej edukácie.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
PODHÁJECKÁ, Mária, SOCHA, Mirosława, 2012a. Interdisciplinary designing and application of educational programs for kindergarten children with behavioural problems. In: *Theoretical and practical dimensions of contemporary education. Selected issues.* Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu, s. 118 – 126.
PODHÁJECKÁ, Mária, SOCHA, Mirosława, 2012b. Problemowe zachowania dzieci w przedszkolu w opinii studentów. In: *Acta Paedagogicae Presoves - Nova Sandes*. Annus VIII. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, s. 85 – 98.
PODHÁJECKÁ, Mária, SOCHA, Mirosława, 2014. Проблемные поведения ребята в детском саду с перспективы учителей. In: *Возможности и ограничения современной образовательной действительности*. Siedlce: ELPIL - Jaroslaw Pilich, s. 20 – 43.
PODHÁJECKÁ, Mária, SOCHA, Mirosława, GERKA, Vladimír, 2013. Współpraca przedszkola z rodzicami dzieci przejawiających problemowe zachowania. In:

Peadagogica at utilitatem disciplinae. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Roč. 9. s. 49 – 67.
PODHÁJECKÁ, Mária, SOCHA, Mirosława, GERKA, Vladimír, KIEŁBASA, Marzena, 2014. Problemowe zachowania w partnerstwie podczas zabaw – ustalenia z dziecięcych interakcji grupowych w przedszkolach polskich i słowackich. In: KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, JAGIEŁŁO, Ewa, ed. *Edukacja ku przyszłości. Wyzwania i zaniechania w wychowaniu przedszkolnym i kształceniu wczesnoszkolnym.* Tom 1. Siedlce: Siedleckie Towarzystwo Naukowe, s. 167 – 185.
PODHÁJECKÁ, Mária, SOCHA, Mirosława, GERKA, Vladimír, 2015. *Pedagogická intervencia pre deti s problémovým správaním v predškolskom veku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
PODHÁJECKÁ, Mária, SOCHA, Mirosława, GERKA, Vladimír, 2015. *Intervenčný program pre všetky deti v materskej škole zameraný na hru a hrovo- edukačné aktivity.* Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
POKORNÁ, Viera. 2010. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. Praha: Portál.
PORTIK, Milan, 2012. Učiteľ v kontextoch kvality edukácie. In: *Komplexnosť a integrita v predprimárnej, primárnej a špeciálnej edukácii* [elektronický zdroj]. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou organizovanej Pedagogickou fakultou PU pri príležitosti 15. výročia založenia Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. CD-ROM, s. 42 – 47.
POSPÍŠILOVÁ, Zuzana, 2008. *Čo robiť, keď je dieťa v úzkych*. Praha: Vydavateľstvo Fragment.
PÖTHE, Peter, 2013. *Emoční poruchy v dětství a dospívání.* Praha: Grada Publishing.
PREKOPOVÁ, Jiřina, 2014. *Malý tyran.* Bratislava: Premedia Group.
PREKOPOVÁ, Jiřina, SCHWEIZEROVÁ, Christel, 2008. *Neklidné dítě.* Praha: Portál.
PRŮCHA, Jan, ed., 2009. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál.
REICHELOVÁ, Eva, 2013. *Mama, buď mojím princom.* Košice: Self Creation.
RESCORLA, Leslie et al., 2011. International Comparison of Behavioral and Emotional Problems in Preschool Children: Parents' Reports from 24 Societies. In: *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology.* 40 (3), s. 456 – 467.
RIEFELOVÁ, Sandra, F., 2010. *Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole.* Praha: Portál.
ROGGE, Jan – Uwe, 1999. *Dětské starchy a úzkosti.* Praha: Portál.
SAGI, Alexander, 1995. *Problémové děti v mateřské škole.* Praha: Portál.
SCHAFFER, H. Rudolph, 2005. *Psychologia dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
SOCHA, Mirosława, 2013. Zachowania agresywne dzieci i działania zapobiegające agresji w przedszkolu. In: FLOREK, Stefan, GRYGIELSKI, Michał, ed. *Agresja i przemoc w drodze do dorosłości: stare mechanizmy, nowe oblicza i metody przeciwdziałania.* Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu, s. 77 – 89.
SOCHA, Mirosława, KIEŁBASA, Marzena, WAJDA, Ewa, 2013. Plan działań wspierających dla dziecka z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej. In: SENKO, Tatiana, ed. *Terapia psychologiczno-pedagogiczna i wspomaganie*

rozwoju dzieci i młodzieży. Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu, s. 146 – 160.
SOCHA, Mirosława, PODHÁJECKÁ, Mária, 2013. Deti s problémovým správaním v materskej škole. In: DUBAYOVÁ, Tatiana, ŽOLNOVÁ, Jarmila, ed. *Študent na ceste k praxi II.* Zborník príspevkov zo Študentskej vedeckej konferencie v odbore špeciálna pedagogika a liečebná pedagogika. Prešov: Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-555-*0840*-5.[online].[cit.2013-10-21].Dostupné <https://www.pulib.sk/web/kniznica/el…Dubayova2/subor/Socha_Podhajecka.pdf >
SÓJKA, Anna, 2014. *Pora do przedszkola.* Poznań: Papilon.
SUCHÁNKOVÁ, Eliška, 2014. *Hra a její využití v předškolním vzdělávání.* Praha: Portál.
SVOBODA, Jan, 2014. *Agrese a agresivita v předškolním mladším školním věku.* Praha: Portál.
TRAIN, Alan, 2001. *Nejčastější poruchy chování dětí.* Praha: Portál. ISBN 80-7178-503-2.
TURECKI, Stanley, WERNICK, Sarah, 2001. *Jak zrozumieć problemy emocjonalne dziecka.* Warszawa: Wydawnictwo Amber.
VÁGNEROVÁ, Marie, 2000. *Psychologie problémových dětí a mládeže: učební text pro vychovatele odbor speciální pedagogika.* Liberec: TU PdF.
VAŠEK, Štefan, ŠRÁMKA, Miron. 1994. Agresívne dieťa. In: *Efeta – otvor sa.* Roč. 4, č. 1, s. 5 – 7.
VOJTOVÁ, Věra, 2010. *Inkluzívni vzdělávání žáku v riziku a s poruchami chování jako perspektíva kvality života v dospělosti.* Brno: Masarykova univerzita.
VRANOVÁ, Darina, 2013. *Som kráľom svojho sveta. Škriatkovia pomáhajú deťom.* Bratislava: AT PUBLISHING.
VYGOTSKIJ, Lev S., 2004. *Psychológie myšlení a řeči*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-943-7.
WALOSZEK, Danuta, 2009. *Sytuacyjne wspieranie dzieci w doświadczaniu świata*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego.
WEBSTER-STRATTON, Carolin, REID, Mark Jonathan, 2006. Niewiarygodne lata: seria materiałów szkoleniowych dla rodziców, nauczycieli i dzieci. Wieloaspektowe leczenie dzieci z problemami w zachowaniu. In: KAZADIN, Alan E., WEISZ, John R., ed. *Psychoterapia dzieci i młodzieży. Metody oparte na dowodach.* Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 253 – 271.
WŁOCH, Stanisława, WŁOCH, Agnieszka, 2009. *Diagnoza całościowa w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.* Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak".
WOJTAL, Beata, 2009. Rozwojowe i terapeutyczne znaczenie zabawy w życiu dziecka niepełnosprawnego. In: DYMARA, Bronisława, ed. *Dziecko w świecie zabawy. O kulturze, cechach i wartościach ludycznej edukacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls".
WYGOTSKI, Lew S., 2002. *Wybrane prace psychologiczne*. II. Poznań: Zysk i S-ka.
ZABŁOCKA, Małgorzata, 2012. *Zrozumieć nieśmiałość. Aspekty diagnostyczne i terapeutyczne*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

ZELINA, Miron, 2012. Inklúzia – nová paradigma špeciálnej pedagogiky. In: *Špeciálny pedagóg*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. Roč. 1, č. 1, s. 9 – 12.

ZELINKOVÁ, Olga, 2007. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Praha: Portál.

ZIELIŃSKA, Monika, 2012. *Jak reagować na agresję uczniów?* Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

ŻEGNAŁEK, Kazimierz, 2013. Przygotowanie dziecka do życia w przestrzeni wielokulturowej. In: JAGIEŁŁO, Ewa, KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, ed. *Dziecko w kulturze współczesnego świata*, Siedlce: Wydawnictwo Elpil – Jarosław |Pilich, s. 78 – 84.

ŽOLNOVÁ, Jarmila, 2014. *Dieťa s problémovým správaním v materskej škole.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.

ŽOLNOVÁ, Jarmila, 2015. Etické dilemy v kontexte edukácie dieťaťa s problémovým správaním predškolského veku. In: KLIM-KLIMASZEWSKA, Anna, JAGIEŁŁO, Ewa, GERKA, Vladimír, KONDRASZOW, Nikołaj N. ed. *Edukacja ku przyszłości. Wyzwania i zaniechania w edukacji dzieci, młodzieży i dorosłych.* Siedlce: Wydawnictwo AKKA, s. 213 – 219.

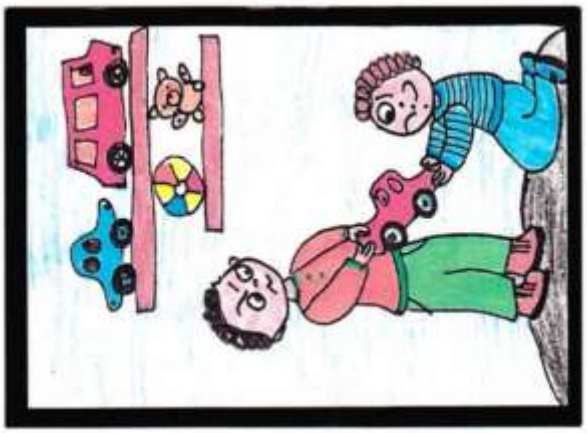
ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1 Karty do gry typu *Czarny Piotruś* (Rysunki: mgr Barbara Bossy)

Załącznik 2 Ilustracje *Nasze uczucia i zachowania* (Ilustracje: mgr Magdalena Lelito, Grażyna Kulig)

Załącznik 3 *Kwestionariusz wybranych przejawów zachowań problemowych u dzieci między czwartym a szóstym rokiem życia w grupie przedszkolnej* (Mirosława Socha – Mária Podhájecká – Vladimír Gerka)

Załącznik 1
Karty do gry typu *Czarny Piotruś* (Rysunki: mgr Barbara Bossy)

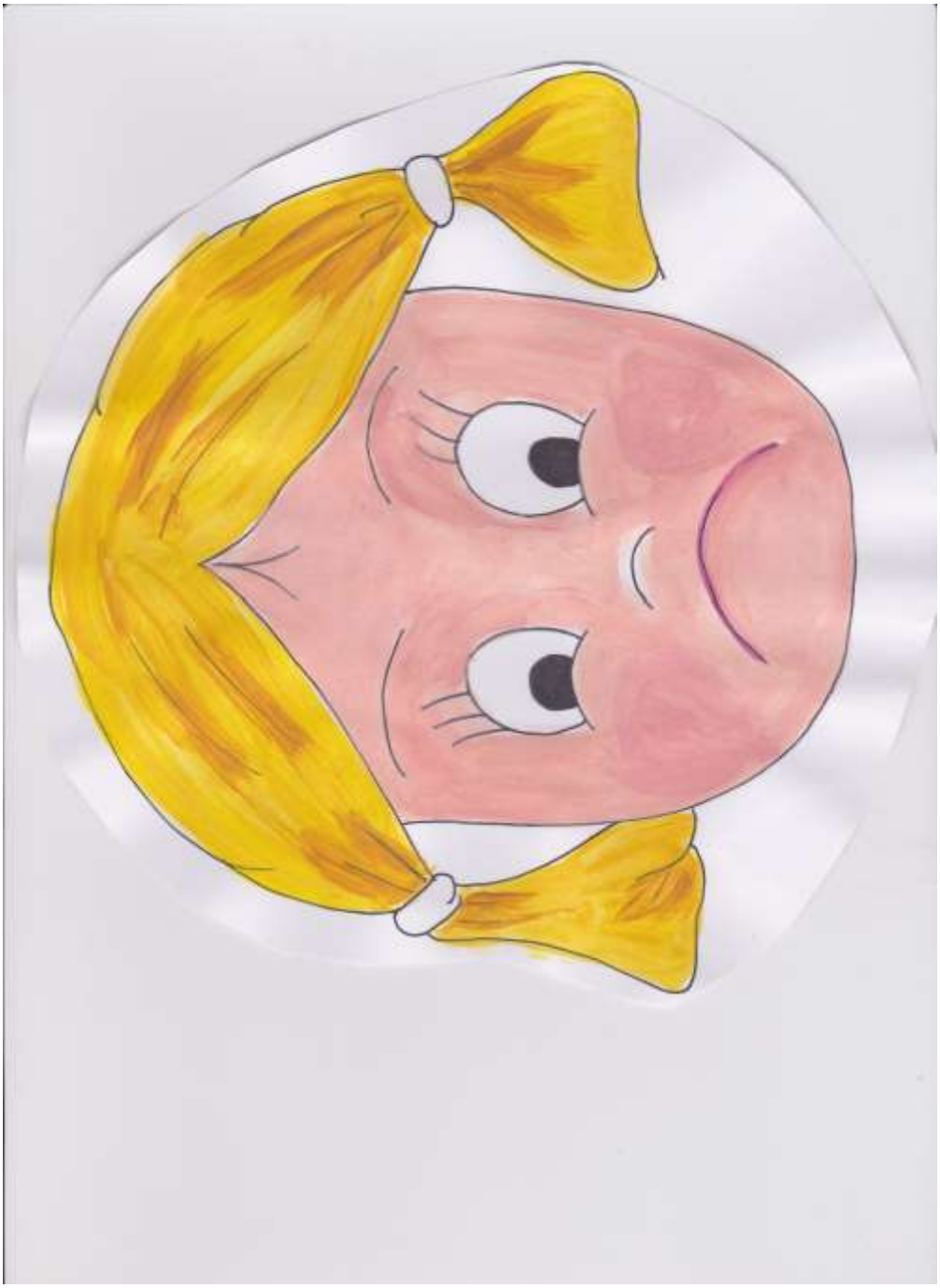

Załącznik 2

Ilustracje *Nasze uczucia i zachowania* (Ilustracje: mgr Magdalena Lelito, Grażyna Kulig)

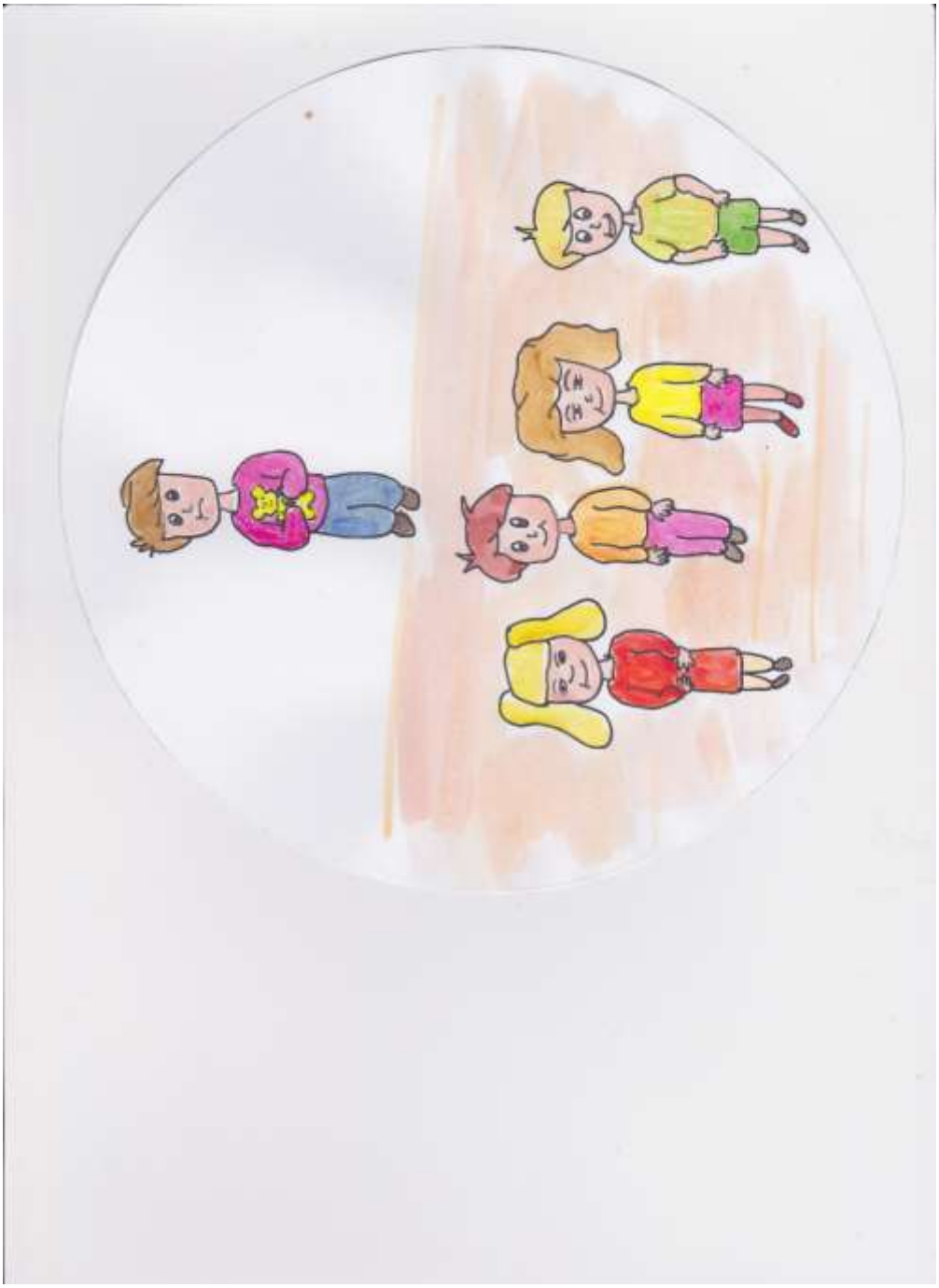

Załącznik 3
Kwestionariusz wybranych przejawów zachowań problemowych u dzieci między czwartym a szóstym rokiem życia w grupie przedszkolnej (Mirosława Socha – Mária Podhájecká – Vladimír Gerka) – dalej *Kwestionariusz*

Część I

INFORMACJE OGÓLNE

Kwestionariusz to narzędzie do systematycznego i bezpośredniego poznawania oraz rejestrowania częstotliwości i czasu trwania przejawów wybranych zachowań problemowych dzieci między czwartym a szóstym rokiem życia w grupach przedszkolnych.

Kwestionariusz składa się z trzech części.
Część I – obejmuje informacje ogólne o przeznaczeniu narzędzia, celach obserwacji i zadaniach obserwatorów (nauczycieli i/ lub studentów).

Część II – zawiera arkusz obserwacji ukierunkowujący uwagę nauczycieli na przejawy wybranych zachowań problemowych u dzieci oraz instrukcję wypełniania arkusza.

Część III – zawiera słowniczek pojęć przydatnych nauczycielom do prowadzenia i rejestrowania obserwacji.

Kwestionariusz stanowi integralną część interwencyjnego, inkluzyjnego programu zabawowo-edukacyjnego *Wspieranie dzieci w uczeniu się pozytywnych zachowań.*

Celem obserwacji z zastosowaniem *Kwestionariusza* jest poznanie częstotliwości występowania i czasu trwania przejawów w następujących wybranych kategoriach problemowych zachowań u dzieci:

- **trudności z koncentracją na zabawie**, które mogą się przejawiać w postaci „przechodzenia" z jednej zabawy do drugiej i nieodpowiedniej koncentracji na zabawie (słabej, nadmiernej lub stereotypowej);

- **przeszkadzanie innym dzieciom w zabawie lub w innych czynnościach,** mogące się przejawiać w agresji fizycznej, agresji werbalnej, niepokoju ruchowym, nadmiernej ruchliwości i problemach z komunikacją;

- **niechęć do zabawy z innymi dziećmi**, która może się przejawiać w postaci odmowy zabawy innym dzieciom oraz pasywności w zabawie i ku zabawie.

Pomiar częstotliwości i czasu trwania przejawów problemowych zachowań dzieci pozwala na monitorowanie i uchwycenie zmian w ich zachowaniach (redukcji lub nasilania się, eliminacji).

Zadaniem obserwatorów (nauczycieli, studentów) jest codzienna obserwacja dzieci z zachowaniami problemowymi oraz rejestrowanie frekwencji i czasu trwania występujących u nich przejawów (według określonych w arkuszu kategorii zachowań). Obserwacja dzieci powinna się odbywać podczas ich aktywności o charakterze swobodnym (zabaw i innych czynności). Czas obserwacji, moment jej rozpoczęcia i zakończenia wyznacza obserwator. Dzięki kategoryzacji zachowań problemowych i ujęciu ich w tabelę, prowadzenie obserwacji i rejestrowanie jej wyników jest możliwe w trakcie codziennej pracy nauczyciela z dziećmi w grupie.

Część II

Arkusz obserwacji wybranych przejawów zachowań problemowych u dziecka między czwartym a szóstym rokiem życia w grupie przedszkolnej

Imię dziecka:	Aktualny wiek dziecka lata: miesiące:	Przedszkole:	Imię i nazwisko obserwatora:
Dzień obserwacji: 1. 2. 3. 4. 5.	Data:	Uwagi obserwatora:	

Liczba porządkowa przejawu	**Przejawy problemowego zachowania według kategorii. Rejestr frekwencji występowania (F) i czasu trwania (C) poszczególnych przejawów zachowań problemowych**																	
	Przeszkadzanie innym dzieciom w zabawie lub w innych czynnościach										Niechęć do zabawy z innymi dziećmi				Trudności z koncentracją na zabawie			
	Agresja fizyczna (Af)		Agresja werbalna (Aw)		Niepokój ruchowy (Nr)		Nadruchliwość (N)		Problemy komunikacyjne (Pk)		Odmowa zabawy (O)		Pasywność w zabawie i ku zabawie (P)		Przechodzenie z jednej zabawy do drugiej (Pc)		Nieodpowiednia koncentracja na zabawie (Nk)	
	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek
1.																		
2.																		
3.																		
4.																		
5.																		
6.																		
7.																		
8.																		
9.																		
10.																		
10+	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie
F																		
C																		

Instrukcja wypełniania arkusza

Arkusz obserwacji wypełnia obserwator (nauczyciel, student), wpisując w nim imię obserwowanego dziecka, jego wiek w latach i miesiącach, swoje imię i nazwisko oraz nazwę przedszkola.

Prowadzony jest w postaci zapisów dziennych.

Wypełniają go nauczyciele pracujący w grupach przedszkolnych, dobrze znający dzieci przejawiające wybrane problemowe zachowania. Obserwację dzieci z problemowymi zachowaniami należy prowadzić codziennie podczas zabaw swobodnych i innych czynności o charakterze swobodnym. Prowadzony jest w postaci zapisów dziennych.

Arkusz obserwacji należy wypełniać następująco:

1. **Data obserwacji** – wpisujemy dzień, miesiąc, rok. W przypadku nieobecności dziecka w przedszkolu należy wpisać datę jego absencji.

2. **Rejestracja czasu trwania przejawów poszczególnych problemowych zachowań** – dokonywana jest w ujęciu dziennym. Każdy kolejny dzień rejestrowania obserwacji rozpoczynamy na nowym arkuszu.

3. **Problemowe zachowania dziecka i czas trwania przejawów problemowych zachowań** – przy odpowiedniej kategorii zachowania zawartej w arkuszu w odpowiedniej rubryce wpisujemy czas trwania w minutach każdego obserwowanego przejawu problemowego zachowania dziecka. Należy stosować następujące oznaczenia czasu trwania przejawu: **’** – minuta, **’’** – sekunda.

4. **Rejestracja frekwencji występowania przejawów problemowych zachowań** – przy odpowiedniej kategorii zachowania zawartej w arkuszu w poszczególnych rubrykach zapisujemy częstotliwość występowania przejawów.

Przykładowy sposób rejestrowania obserwacji został przedstawiony w tabeli 1.

Tabela 1. Przykładowy sposób wypełniania arkusza obserwacji problemowych zachowań i czasu trwania ich epizodów

Liczba porządkowa przejawu	**Przejawy problemowego zachowania według kategorii Rejestr frekwencji występowania (F) i czasu trwania (C) poszczególnych przejawów problemowych zachowań**																	
	Przeszkadzanie innym dzieciom w zabawie lub w innych czynnościach										Niechęć do zabawy z innymi dziećmi				Trudności z koncentracją na zabawie			
	Agresja fizyczna (Af)		Agresja werbalna (Aw)		Niepokój ruchowy (Nr)		Nadruchliwość (N)		Problemy komunikacyjne (Pk)		Odmowa zabawy (O)		Pasywność w zabawie i ku zabawie (P)		Przechodzenie z jednej zabawy do drugiej (Pc)		Nieodpowiednia koncentracja na zabawie (Nk)	
	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek	min	sek
1.	1	30	0	15	2	50												
2.	0	20			1	20												
3.					3	30												
4.																		
5.																		
6.																		
7.																		
8.																		
9.																		
10.																		
10+	[tak]	nie	[tak]	nie	[tak]	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie
F	2		1		3													
C	1	50	0	15	7	40												

Część III

SŁOWNICZEK POJĘĆ

A

agresja – zamierzone działanie, którego celem jest wyrządzenie szkody, straty lub bólu;

agresja fizyczna – np. kopanie, bicie ręką, przedmiotem lub zabawką innego dziecka, poszturchiwanie, szarpanie, popychanie, zabieranie, wyrywanie siłą, szczypanie, gryzienie, drapanie;

agresja werbalna – np. przezywanie, wyzywanie, obrażanie, przedrzeźnianie innego dziecka, grożenie innemu dziecku, wykłócanie się z innym dzieckiem, krytykowanie innego dziecka, złośliwa skarga do nauczyciela z intencją wyrządzenia szkody;

C

czas trwania zachowania – mierzony w minutach czas, w jakim utrzymuje się zachowanie;

częstotliwość zachowania – (frekwencja) określenie ile razy dane zachowanie pojawia się w ciągu dnia;

I

izolowanie się od zabawy z innymi dziećmi – odsuwanie się od bawiących się dzieci, wycofywanie się z zabawy, szybka rezygnacja z zabawy, np. dziecko odchodzi od zabawy, bawi się samotnie lub wykonuje inne czynności samotnie obok lub z dala od innych dzieci;

N

nadruchliwość - niedostosowana lub nadmierna w stosunku do wieku lub sytuacji aktywność ruchowa, np. bardzo częste przemieszczanie się z miejsca na miejsce – chodzenie, bieganie, podskakiwanie;

niechęć do zabawy – werbalne lub niewerbalne (np. w postaci agresji) wyrażanie niechęci wobec uczestnictwa w zabawie z innymi, np. dziecko odmawia udziału w zabawie, protestuje, odpycha innych lub uderza, krzyczy, odstrasza;

niepokój ruchowy – niemożność pozostawania bez ruchu nawet przez krótki czas, np. dziecko wykonuje zbędne, nerwowe ruchy rąk czy nóg, ma trudność z dłuższym siedzeniem, często wstaje i odchodzi od stołu, kiwa się na krześle;

O

odmowa udziału w zabawie – wyrażanie sprzeciwu wobec zachęty lub prośby o wspólną zabawę, np. dziecko odmawia w niej udziału słowem, gestem, agresją lub wzmożoną ruchliwością (ucieczką, niepokojem ruchowym);

P

pasywność w zabawie – bierność, brak aktywności, np. dziecko nie angażuje się w zabawę z innymi dziećmi, nie kontaktuje się z innymi dziećmi w zabawie;

problemowe zachowania dzieci – obserwowalne zachowania, które w warunkach przedszkola utrudniają nauczycielom realizację procesu edukacyjnego, w tym dezorganizują zajęcia i zabawy innym dzieciom;

problemy z komunikacją – trudności z porozumiewaniem się z innymi, np. z rozpoczęciem, utrzymaniem i zakończeniem lub wznowieniem rozmowy, odbieraniem (rozumieniem) i nadawaniem komunikatów werbalnych i niewerbalnych;

przejaw problemowego zachowania – wystąpienie zachowania utrudniającego lub/i dezorganizującego realizację procesu edukacyjnego;

przeszkadzanie innym dzieciom w zabawie – sprawianie, że inne dzieci nie mogą wykonywać czynności i realizować zabawy, np. zabieranie zabawek innym dzieciom, celowe zaczepianie fizyczne i werbalne bawiących się dzieci utrudniające im zabawę, decydowanie kto może, a kto nie może przyłączyć się do zabawy, przerywanie zabawy innym dzieciom przez słabo kontrolowane ruchy, potrącanie bawiących się dzieci, burzenie im wytworów powstałych w zabawie;

T

trudności z koncentracją na zabawie – krótki czas skupiania uwagi na działaniu w zabawie, zmiana kierunku koncentracji, przenoszenie uwagi lub jej brak, np. łatwe rozpraszanie się pod wpływem zewnętrznych bodźców nawet o niewielkiej sile, niesłuchanie poleceń do końca, nieprzewidywanie konsekwencji swojego działania;

W

„wyłączanie się" w trakcie zabawy – utrata koncentracji uwagi, rozproszenie, zanik aktywności;

Z

zabawa samotna – zabawa, w której dziecko bawi się samo (innymi zabawkami, przedmiotami), nawet w obecności innych dzieci, rozmawia z nimi, lecz nie nawiązuje kontaktu w odniesieniu do czynności zabawowych;

zabawa swobodna – aktywność zabawowa dziecka podejmowana z jego własnej inicjatywy.